
İSTİKLÂL MARŞI

VE

MEHMED ÂKİF ERSOY

SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ

Editörler

Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

{27-28 Aralık 2021, Samsun}

**İSTİKLÂL MARŞI VE MEHMED ÂKİF ERSOY
SEMPOZYUMU BİLDİRİLERİ**

TBMM Başkanlığı İdari Teşkilatı Adına Yayımlayan
Mehmet Ali KUMBUZOĞLU
TBMM Genel Sekreteri

Yayın Koordinatörü
Dr. Necati SUNGUR
Basın, Yayın ve Halkla İlişkiler Başkanı

Yayın Editörleri
Prof. Dr. Selçuk ÇIKLA
Dr. Öğr. Üyesi Muhammed İkbâl GÜLER

Kapak Tasarımı
Nursel SEÇGİN

Sayfa Tasarımı
Hüseyin KILIÇER

Baskı
TBMM Basımevi - 1. Baskı, Ocak 2023

ISBN
978-605-2089-74-3

Baskı Adedi
1000

Mehmed Âkif'in Şiirlerinde Kur'an'a İlişkin Genel Vurgular

Mustafa Kayhan

Doç. Dr.,

Gümüşhane Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Tefsir Ana Bilim Dalı,
m61kayhan@hotmail.com, ORCID: 0000-0003-1817-6322

Giriş

Mehmed Âkif, hemen hemen bütün şiirlerinde *Kur'an*'dan ve ondaki toplumsal mevzulardan beslendiği görülmektedir. Bazı ayetleri ve anlamlarını kimi şiirlerine serlevha başlık olarak yazdığı da bilinmektedir. Bu bağlamda *Kur'an*'ın vermek istediği mesajları çok net bir şekilde şiirlerine yerleştirdiği anlaşılmaktadır. Müfessirlerin bu meseleye yani Âkif'in *Kur'an*'ın mesajlarını şiirlerinde işleme meselesine eğilmesi gerekmektedir. Neticede bu tutumuyla Âkif, *Kur'an*'ın hakikatlerini şiir diliyle terennüm etmekte ve bunu ulvi bir görev olarak algılamaktadır. Mesela *Kur'an*'a ve hadise olan sevgisini ve bağlılığını, Asr suresi için yazdığı şiirinde çok net bir şekilde tebarüz ettirmektedir. Kimi yazarların Âkif ile ilgili değerlendirmeleri gerçekten esrarengizliğini hâlâ korumaktadır. Mesela Yalçın, merhumun tekdüze ve onurlu yaşamının,

çalışmalarından daha önemli bir şiir olduğunu dile getirmektedir.¹ Banarlı ise merhum Âkif'in veliler kadar dürüst, günahsız ve kirlerden arınmış bir şahsiyet olduğunu dile getirmektedir.²

Âkif'in "Kur'an'a Hitap" şiirinden sonra 1901-1908 arası dönemde ve İkinci Meşrutiyet'ten evvel şiirinde bir yön bulmaya çalıştığı ve bu arada pek yazmadığı ifade edilmektedir.³ 1895'te yayımladığı şiirine "Kur'an'a Hitap" başlığını koyduğu ve bu şiirinde ezberlediği *Kur'an*'ın ilkelerine göre bir hayat süreceğini beyan etmektedir. Bu beyanına tüm hayatı boyunca bağlı kaldığı bilinmektedir. Fakat Meşrutiyet'ten sonra yönetimle yakın ilişkiler kurduğu, dergilerde şiirlerini ve yazılarını özgür olarak neşrettiği görülmektedir. Bu bağlamda Kurtuluş Savaşı'ndan sonra da yazılarına devam ettiği, fakat 1925'ten sonra bir nevi inzivaya çekildiği ve hayata küstüğü anlaşılmaktadır. Bu tarihten sonra çok az şiir yazdığı ifade edilmektedir. Bu dönemde daha çok iç dünyasındaki düşmanlara başkaldırdığı veya kendini dinlediği açıklanmaktadır. Yazılarını ve şiirlerini, genellikle *Sırat-ı Müstakim* ve *Sebilü'r-Reşad* dergilerinde neşretmektedir. Kurtuluş Savaşı sırasında çok ateşli vaazlar verdiği⁴ ve halkı savaşa katılmaya davet ettiği de herkesçe bilinmektedir. Bu sebeple bazı yazarlar tarafından kendisine, Milli Mücadele'nin manevi komutanı veya manevi lideri sıfatı takıldığı bilinmektedir.⁵ Hatta başka bazı müellifler, onu Hint bağımsızlığının önderi Gandi'yle karşılaştırmaktadır.⁶ Merhumun Kastamonu Nasrullah Camisinde verdiği vaazının çok ünlendiği, Sevr Antlaşması'nın milletimizin ölüm fermanı olduğunu haykırdığı ifade edilmektedir.⁷

Âkif'in hafız olduğu bilinmektedir. Fakat hıfzını nasıl ikmal ettiği ise bir muamma olarak durmakta ve bu konuda bazı rivayetlerden söz edilmektedir.

¹ İbrahim Tüzer, "Buhan Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 18.

² İsmail Çakan, *Âkifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, İFAV Yayınları, 5. bs., İstanbul 2021, s. 13.

³ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-435.

⁴ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 432-435.

⁵ Bilgi için bk. İbrahim Tüzer, "Buhan Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", s. 24. Ayrıca bk. Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 13. bs., İstanbul 2012, s. 26.

⁶ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 61.

⁷ Fikret Uslucan, "Gözyaşı, Alın Teri, Kan ve Mürekkep", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 236.

Mesela en yakın arkadaşı Cemal Kuntay, Âkif'in hafızlığını kendi kendine altı ayda tamamladığını beyan etmektedir. Hatta demir gibi hafız olabilmesi ve bunu sürdürebilmesi adına her sabah bir cüz okuyarak namaz kıldığı da kayıtlarda yer almaktadır.⁸ Aynı şekilde Âkif'in teravih namazlarını da hatimle kıldırıldığı, hatta Müellefe-i Kulüb'tan birkaç Müslüman'ı bulursa onlara hatimle namaz kıldırılmayı istediği anlatılmaktadır. Rahmetli A. Karakoç ise Âkif'in, İstanbul'un içinde âdeta ikinci İstanbul olan Fatih semtinde yetiştiğini ve bunun çok önemli olduğunu dile getirmektedir. Yine o, bu kutlu insanın Rumelili bir babayla, Buharalı bir annenin sentezi olduğunu terennüm etmektedir.⁹

Âkif hakkında yazanlar, onun şiirinde bütün bir toplumun günlüğünün tutulduğunu dile getirmektedir.¹⁰ Türkler veya milletimiz için İslam'ın ne kadar önemli olduğunu merhum Âkif kadar anlayan bir başkasının olmadığını açıklamaktadır.¹¹ Âkif, manzum tefsir yazıları da yazmaktadır. Beklediği etkiyi devşiremediğinden bu kez, tefsir yazılarında âdeta feryatlar koparmakta ve sesiyle sözleriyle toplumu uyandırmaktadır. Bunda da oldukça başarılı olduğu görülmektedir. Bu yazılarını daha sonradan Safahat'ın 3'üncü kitabında bir araya getirdiği görülmektedir.¹² Bu bağlamda Âkif'in *Kur'an*'a dair tercümesi, ayetlere meal vermesi, şiirlerinde ayet parçalarından alıntı yapması, bir *Kur'an* şairi olarak Âkif'i daha da değerli bir şahsiyete dönüştürmektedir. Yani olaylar, Âkif'in dediği gibi gelişmemekte, aksine çok meşhur ve bilindik bir hüviyete doğru yol almaktadır. Oysa şiirindeki "Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma, / Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?"¹³ dizelerinin hilafına olaylar, kendi mecrasında yol almakta ve onu da kendine doğru çekmektedir.

1. Âkif'in Şiirlerinde *Kur'an*'a Dair Genel Vurgular

Hâfız olan M. Âkif'in şiirlerinde *Kur'an*'dan ilhamlar ve sözcükler aldığı bilinmektedir. Şiirlere döktüğü duygularında ve dile getirdiği hissiyatında

⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018, s. 231-233.

⁹ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 24. bs., İstanbul 2020, s. 10-11.

¹⁰ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 41.

¹¹ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 9, 13.

¹² Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, DİB Yayınları, 3. bs., Ankara 2016, s. 12.

¹³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 3. bs., Ankara 2007, s. 480.

Kur'an, süreklî ön planda yer almaktadır. Zaten şairin, *Kur'an*'a vurgularda bulunması, dağılmakta ve her gün kötüye doğru hızla yol almakta olan toplumu ve devleti ayakta tutmak, hatta birliği sağlamak için mutlaka *Kur'an*'a vurgu yapmasını gerektirmektedir. Toplumları bir arada tutmak için *Kur'an*'dan başka bir aracın elde kalmadığını bilmektedir. Bu açıdan şair, bir şiirinin sonunda okuyucuya şöyle seslenmektedir. İnsan, 100 yıl sonradan bile onun bu sesini duymaktadır. Okuyucuların kitabı okumalarını, şiirlerinde yazdıklarının *Kur'an*'dan mühlhem olduğunu veya onu anlattığını görmelerini istemektedir. “Oku, şayed sana bir hisli yürek lazımsa; / Oku, zira onu yazdım, iki söz yazdımsa.”¹⁴ şeklinde bu duygusunu veya hakikati terennüm etmektedir. Yani Âkif, burada *Kur'an*'ı ve ondaki hakikatleri şiir diliyle dile getirdiğini söylemektedir. Âkif'in şahsiyetinin oluşmasında ve fikirlerine temel yapmasında *Kur'an*'a dayanmaktadır. Bu arada hadisleri veya sünneti dışlamadığını da dile getirmek gerekmektedir.¹⁵

M. Âkif, bir şiirinde “İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de! / Yoksa bir mana aranmaz mı bu ayetlerde?...”¹⁶ demekte ve *Kur'an*'a gereken değerin verilmemesinden yakınmaktadır. Onun bu yakınması, göklere çıkacak kadar öfkesini kabartmakta ve şair, dile getirdiği dizelerde âdeta feryatlar koparmaktadır. Toplumunun veya insanların yanlış *Kur'an* anlayışlarını tenkit etmekte ve doğrusunun ne olması gerektiğini şiirlerinde haykırmaktadır. Yani öylesine dolmuş ve hatta taşmak üzere olan Âkif'ten de zaten başkası beklenmemektedir.

Âkif, İkinci Meşrutiyet'ten sonra yazdığı şiirlerde resmileşmeye başlayan Batıcı fikirleri savunan aydınlara hakikatleri göstermekte ve İslam'dan kopmanın getireceği felaketleri hatırlatmaktadır. Aslında Osmanlılar, ta 1839'daki hatt-ı hümayun belgesinden beri Batı'yı önemsemekte ve değerli görmektedir. Oysa Âkif, resmî hale gelen bu Batı'yı önemseme düşüncesini çok yadırgamaktadır. Bu sebeple Âkif, İslam düşüncesinin o devirdeki ileri se-

¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 5. bs., Ankara 2015, s. 5.

¹⁵ Ahmet Yapıcı, *Inanmış Bir Adam Kırk Derste Mehmed Âkif*, Ensar Yayınları, 2. bs., İstanbul 2019, s. 178.

¹⁶ Mehmet Okuyan, telif ettiği meal-tefsire Kur'an şairi Akif'in bu şiiriyle başlamıştır. Bilgi için bk. *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021, s. III.

viyedeki temsil yerlerinden olan Mısır ve Hint ekolünden, özellikle Mısır ekolünü benimsemektedir. Zira Mısır'ın diğer Müslüman ülkelerden çok önce Batılılaşmaya girdiğini ve dönüşümünü sağladığını düşünmektedir.¹⁷ Bu yüzden Âkif, tarihin o döneminde oluşan ve dalga dalga milleti saran o felaketleri ve katastrofileri safha safha *Safahat*'ında anlatmaktadır.¹⁸ Bu bağlamda Âkif'in, *Kur'an*'a dair vurgularında Mısır mektebinin izleri görülmektedir. Hatta çok ileri gidildiği düşünülmez ise Âkif'in, Türkiye'de gelişen değişik tonlara sahip Kur'ancılık veya *Kur'an*'a yeniden dönüş anlayışlarının başlatıcısı veya en azından ilk temsilcisi olduğunu söylemek gerekmektedir. Bunu destekleyen birçok verinin şiirlerinde yer aldığı görülmektedir. Bu anlayışın toplumumuzda mahkum edilmesi veya bazı çevreler tarafından değersiz bulunması, işin hakikatini değiştirmeye yetmemektedir. Zira Âkif, Mısır'dan tercümelerini yaptığı eserlerin yazarları ve onların dile getirdiği fikirler, esasında *Kur'an*'ı diğerlerine göre daha çok ön plana çıkarmaktadır. Oysa Hint alt kıtasındaki düşünceler, daha çok sömürge altında geliştiğinden Âkif onların, Türk toplumuna uygun olmayacağını düşünmektedir.

Âkif, İslam'ı bir dünya nizamı olarak ele almaktadır. Bu sebeple İslam'ın, çağın ürettiği sorunlara isabetli çözümler üretebileceğini ifade etmektedir. Onda İslam algısı, bu şekilde takdim edilmesini gerektirmektedir. Dinin özünü oluşturan ebedilik olgusu, hemen hemen her dönemin insanına hitap etmeyi gerektirmektedir. Bu manada şair, "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp ilhamı, / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı."¹⁹ mısralarıyla dedemizden böyle gördük demenin hiçbir gerekçesi olmadığını dile getirmektedir. Yazar, *Hakkın Sesleri* ve *Hatıralar* adlı eserlerinde ayet ve hadisleri serbest tarzda tefsir edişindeki gibi, doğrudan dinin temel kaynakları olan *Kur'an* ve hadisten hareket etmektedir. Bazen "Fâtih Kürsüsünde", "Âsım" ve "Berlin Hâtıraları" gibi temel kaynakları dikkate alarak kendi döneminin problemleriyle iç içe geçmiş bir

¹⁷ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 10-11.

¹⁸ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 24.

¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, Ersoy, *Safahat / Âsım*, s. 378.

teknikten yararlanmaktadır.²⁰ M. Âkif'in, Seyyid Kutub'un en erken versiyonu olarak tanımlanabileceğini makale yazarı dile getirmektedir.

Âkif, *Safahat*'ın beşinci kitabına on şiir yazdığı bilinmektedir. Bunlardan ilk yedi şiirin dördünde ayetler ve ikisinde ise hadisler açıklanmaktadır. Yine "Uyan" adlı manzumesi ise bütün Müslümanları ikaz eden bir sesleniş olarak görülmektedir.²¹ Âkif denildiğinde akla İstiklâl Marşı, *Safahat* ve *Kur'an* gelmektedir.²² Onun için Türk edebiyatında hayatı şiire ve şiiri de hayata Âkif kadar sokan başka hiçbir şair olmadığı söylenmektedir.²³ Bu *Kur'an* şairinin edebî kimliğinin, bazı unsurlar tarafından beslendiği görülmektedir. Doğu'nun manzum hikâyeye dayanan birikimi, Batı'nın realist metinleri, dinine dayalı İslam ideali, devrinin olağanüstü şartları ve mizacından gelen hususiyetlerin Âkif'in oluşmasında çok etkin roller üstlendiği belirtilmektedir.²⁴ Âkif'in Batı'nın kurucu metinlerini tümüyle okumuş olması da kendisini oluşturan unsurlar arasında görülmektedir.

Âkif için sıklıkla İslam şairi ve *Kur'an* şairi nitelermeleri yapılmaktadır. Bu tanımlama hiçbir şekilde yanlış durmamaktadır. Zira şairin hayatında *Kur'an* ve ondaki hakikatler, çok önemli bir yer tutmaktadır. Çünkü Âkif'in bütün hayatını kuşatan *Kur'an* çalışmaları, genellikle *Sebilü'r-Reşad*'da yazdığı *Kur'an* ve tefsir yazılarından, *Safahat*'ta *Kur'an* ayetlerinin tevildinden ve nihayet *Kur'an* meali hazırlama çabalarından oluşmaktadır. Bir de Âkif'in belirli mevzuları anlattığı şiirlerinde *Kur'an*'ın merkezde olduğu anlaşılmaktadır. Bu sebeple ona *Kur'an* müfessiri, müevveli ve mütercimi gibi unvanlar da verilmektedir.²⁵ Bu manada Süleyman Nazif'in Âkif için Allah'ın şairi ismini kullandığı görülmektedir. Esasen *Kur'an* şairi ifadesinin ilk defa Kuntay tarafından kullanıldığı anlaşılmaktadır.²⁶ Kuntay'ın *Kur'an* şairi nitelendirmesi, uzun yıllar

²⁰ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 436.

²¹ M. Orhan Okay-M. Ertuğrul Düzdağ, "Mehmed Âkif Ersoy", s. 437.

²² Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 133.

²³ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 37.

²⁴ Ebru Burcu Yılmaz, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*", Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 179.

²⁵ İhsan Çolak, "Safahat'taki Ayetler Üzerinden Mehmed Âkif'in Zihin Haritasını Okumak", *Direnen Meal Mehmed Âkif Meali Uluslararası Sempozyumu*, Editör: Recep Şentürk, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 123-124.

²⁶ Ahmet Yapıcı, *İnanmış Bir Adam Kırk Derste Mehmed Âkif*, s. 128.

Âkif'in tanıtımı için yerinde bir kullanım olarak toplum hafızasında yerleşmiş bulunmaktadır.

Mehmed Âkif'in karakteristiğini meydana getiren en önemli öğelerden birinin, *Kur'an* olduğuna işaret edilmektedir. Çünkü *Kur'an*'ın, onun hem fikriyatını hem de hissiyatını teşkil ettiği ifade edilmektedir. *Kur'an*, Âkif'te de şiirinde de bir yaşam biçimi ve bir hedef olarak algılanmaktadır. Onun şiirinde *Kur'an*'ın ve hadisin önemli yer tutması, dönemdekilerden onu ayıran en önemli özellik olarak kabul edilmektedir. Bu bağlamda "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp ilhamı, / Asrın idrakine söyletmeliyiz İslam'ı." dizeleri, bu düşüncüyü vurgulamaktadır. Mesela İstiklâl Marşı'nda yer verilen hak, hakikat, hürriyet, ezan, şehit ve mabed gibi kelimeler, İslam'ın özünü oluşturan *Kur'an*'ın terennümlerini ifade etmektedir. Bu bağlamda şair, *Kur'an*'da beyan edilen ilahi değerler üzerinden milletine seslenmektedir.²⁷ Bazı araştırmacılar, Âkif'in asrın ihtiyaçlarını önceleyen bir *Kur'an* yorumunu tercih ettiğini dile getirmektedir. Âkif, bu bağlamda Müslümanlar arasındaki ihtilafı gidermek için *Kur'an*'ın hakemliğine müracaat etmeyi tavsiye etmektedir. Yine çekişme ve ayrılığın milletleri çökerten ve felaketleri hazırlayan en büyük etken olduğuna da işaret etmektedir.²⁸ Zaten *Kur'an*'daki birçok ayette de bu durum dile getirilmektedir.

Âkif, *Safahat*'ı ilk defa 1911'de ve 38 yaşında yayımladığı anlaşılmaktadır. Bu yaş, Âkif gibi bir şair için oldukça geç kalmışlık olarak değerlendirilmektedir. Aslında bundan önce daha pek çok şiirler yazdığı da dile getirilmektedir. Fakat Âkif'in bu dönemlerine ait şiirleri, onları inceleyenler tarafından daha çok hikemî ve âşıkane şiirler olarak tavsif edilmektedir. Aslında Âkif'in topluma ve milletine verdiği önemin ve değerinin, onun çeşitli dönemlerde yazdığı şiirleri üzerinden daha kolay anlaşılabilceği dile getirilmektedir. O, bir iman adamı olarak varlığını İslam'a, vatana, millete ve yüce değerlere adamaktadır.

²⁷ Mustafa Karabulut, "İstiklâl Marşı'na Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış", *Sebülü'r-Reşad*, S. 1026, Mart 2018, s. 9. Ayrıca bk. Kadriye Alev, "İstiklâl Marşı'nın Kültürel Kodları ve Metinlerarası İlişkiler", *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 3, Bahar 2014, s. 14.

²⁸ Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", s. 147.

Âkif, Millî Mücadele'nin manevi önderi olarak kabul edilmiştir. Onun milletine bir İstiklâl Marşı hediye ederek, bu özelliğini taçlandırdığı görülmektedir.²⁹

Bir vaiz, hâfız, *Kur'an* mütercimi ve İslam şairi olarak bilinen Âkif, *Safahat*'taki şiirlerinde dinî ve millî unsurlarla bezenmiş bir **ideal insan tipi** çizmektedir.³⁰ *Kur'an* şairi olan Âkif'in kültürünü, seciyesini, kimliğini ve kişiliğini tümüyle *Kur'an* oluşturmaktadır.³¹ Bazı muharrirler, Âkif'in Hz. Ömer'in 20'nci yüzyıldaki müridi olduğunu beyan etmektedir.³² Aslında Âkif'in çizdiği veya tanıttığı ideal insan tipi, büyük olasılıkla *Kur'an*'ın idealize ettiği Allah'a iman eden ve adaleti savunan insan tipini ifade etmektedir. Âkif, milletini oluşturan fertlerin her birinin böyle çelikten iradelerle donatılmış bireyler olmalarını istemektedir. Bunu, milletin ayakta durması veya uyanması, onunla birlikte de İslam'ın yaşaması için talep etmektedir.

Yazar, Âkif'in üslubunda veya şiirlerinde ayetlere ve hadislerle atf yapmanın, önemli bir yer tuttuğunu dile getirmektedir. Âkif, istiklâlimizi tebci etmek ve istikbâlimizi garanti etmek için yazdığı şiirine "Korkma!" diye başlamaktadır. Bunda dinsel bir ağırlık görülmektedir. Akay, merhumun şiirlerinde *Kur'an*'dan hareket etmediğini, buna karşın *Kur'an*'dan ilhamını aldığını ifade etmektedir. Bazı yazarlar, İstiklâl Marşı'mızdaki korkmamakla ilgili ifadeleri, aslında Sevr mağarasında Hz. Nebi'nin Hz. Ebu Bekir'e söylediğini ve *Kur'an*'da yer alan ayete³³ bir işaret saymaktadır. Böylece şairin, İstiklâl Marşı'nın ilk dizesinde bu ayete gönderme yaptığı anlaşılmaktadır.³⁴ Zaten Âkif'in, Birinci Dünya Savaşı sonunda Sevr Antlaşması'yla ülkemize giydirilmeye çalışılan deli gömleğine, verdiği vaazlarla çok şiddetli bir muhalefet sergilediği görülmektedir. Hz. Nebi'nin sığındığı mağaranın ve müstevlilerin son İslam kalesini boğmak için dayattıkları antlaşmanın Sevr adında olması, tesadüften öte çok daha büyük hinliklere kapı aralamaktadır.

²⁹ Âlim Kahraman, "Akif Bir İstanbul Beyefendisidir, Bir Medeniyet Adamıdır", *Türk Edebiyatı*, S. 569, Mart 2021, s. 22, 23, 25. Ayrıca bk. Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 26.

³⁰ Mustafa Karabulut, "İstiklal Marşı'na Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış", s. 9

³¹ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 20.

³² Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007, s. 18.

³³ Ayet için bk. et-Tevbe 9/40.

³⁴ Mustafa Karabulut, "İstiklal Marşı'na Kur'an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış", s. 9. Ayrıca bk. Hasan Akay, *Mehmed Âkif Ersoy'un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, İstiklal Marşı (41 Dize 41 Yorum)*, Hat Yayınevi, İstanbul 2010, s. 33.

Kuntay, M. Âkif'in Muhammed Abduh'un resimlerini kütüphanesinden çıkardığını ve dudağında ince bir tebessümle bu resimlere daldığını dile getirmektedir.³⁵ Bu bağlamda Âkif'in Abduh'tan Ve'l-asr suresinin tefsirini tercüme ettiği, Abdülaziz Caviş'ten ise Esraru'l-Kur'ân eserini tefrikalar hâlinde *Sebilü'r-Reşad*'da yayımladığı beyan edilmektedir.³⁶ Bunlar, Âkif'in İslam ve *Kur'an*, tevekkül ve diğer tüm konulardaki düşüncelerinin alt yapısını oluşturmaktadır. Bu sebeple Âkif'i, bir *Kur'an* ve tefsir açısından ele almak, makale yazarı için bir gereklilik olarak algılanmaktadır. Ayrıca yüksek lisans derslerinde Âkif'in mealleri, tefsir yazıları, manzum şiirleri ilk defa bir ders olarak okutulmaktadır.

Âkif'in hisli bir yürek ve dili olmayan bir kalp sahibi olarak şiirlerini yazdığı anlaşılmaktadır. Şiirlerinde sürekli olarak *Kur'an*'dan ilhamını aldığı ve kalemini konuşturduğunu dile getirmektedir. Müellif, *Kur'an* meltemlerinden aldığı nefeslerle ilk inen ayetler misali İstiklâl Marşı'nı yazdığı ve bu şiiri diğer bütün şiirlerinin önüne geçirdiği bilinmektedir.³⁷ Âkif, şiirlerinde doğrudan doğruya insanların ve milletin duygularına hitap etmektedir. Bu açıdan dilin her unsurunu devreye almakta ve şiirlerini bu anlayışla yazmaktadır. Bursa'nın işgali sırasında yazdığı "Bülbül" şiirinde bu unsurlar bütünüyle yer almaktadır.³⁸ Âkif'in şiirlerinde egemen olan ögenin dinsel duygu olduğu belirtilmektedir.³⁹

Âkif, bütün hayatını İslam'ın taleplerine göre ayarlamış bir şair olarak kabul edilmektedir. Çünkü o, çok iyi bir şair, mükemmel bir edip, harika bir mütefekkir olmakla birlikte aynı zamanda iyi bir hoca, demir gibi bir hâfız, olağanüstü bir vaiz, tefsir bilgini ve mistik olarak tarif edilmektedir. *Safahat* adlı şiir kitabının birçok manzumesinde başta *Kur'an* olmak üzere, hadislerle, dinî mevzulara, tasavvufi konulara, dinsel ve mistik değerlere telmihlerde

³⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 22.

³⁶ Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", s. 139.

³⁷ Bilgi için bk. "İstiklâl'deki Âsım", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 1.

³⁸ Salih Uçak, "İstiklâl Marşı Üzerine Eşsürremlî Bir Okuma Denemesi", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 15, 17.

³⁹ Ali Nihad Tarlan, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020, s. 47.

bulunmaktadır. Şiirlerindeki bu özelliğin aynı zamanda İstiklâl Marşı'nda da korunduğu görülmektedir.⁴⁰

Âkif'in bir hafız ve tefsir bilgini olduğu ifade edilmektedir. Hatta onun, *Kur'an*'ı hem tefsir edecek hem de tercüme edecek kadar iyi bildiği dile getirilmektedir. Mesela ilk dizedeki korkma sözünün, aslında hicret sırasında Sevr mağarasında Hz. Nebi'nin Hz. Ebu Bekir'e korkmamasını söylemesiyle özdeşleştirilmektedir. Bu durum, "Endişe etme, korkma. Allah bizime beraberdir."⁴¹ ayetini hatıra getirmektedir. Âkif, İstiklâl Marşı'nın ilk dizesinde korkma demekle aslında bu ayete bir telmihte bulunmaktadır.⁴² Aynı zamanda yeni bir yerleşim yeri için harekete geçen Hz. Nebi'ye ve kutlu yol arkadaşına işaret etmektedir. Yine bu, yeni kurulan Türk devletinin de ilelebet bu topraklarda tutunacağına telmihte de bulunmaktadır.

Âkif'in şiirlerinde *Kur'an*'da en büyük değer olarak tanıtılan hak mefhumuna ve onun dayanağı olan Allah'ın Hakk ismine sıkça başvurulmaktadır. Bu manada hak mefhumunun kaynağının Hakk ism-i şerifi olduğu Âkif'in şiirlerinde biteviye dile getirilmektedir. Bu bağlamda *Kur'an*'ın bazı ayetlerinde⁴³ hak kavramı ön plana çıkarılmaktadır.⁴⁴ Âkif, şiirlerinde ezel ve hürriyet terimlerinden de söz etmektedir. Ezel ile elest bezmine telmihte bulunmakta, hürriyet ile rabbimize olan imanımızı beyan etmemizi anlamaktadır. Bu manada bazı *Kur'an* ayetlerine⁴⁵ atıflarda bulunmaktadır. Hürriyeti, Allah'a iman olarak anlamaktadır.⁴⁶ Mesela *Safahat*'ta yer vermediği İstiklâl Marşı'nda "Hakkıdır, hür yaşamış bayrağımın hürriyet, / Hakkıdır hakka tapan milletin İstiklâl." demesi, tam da bu manaya gelmektedir.

Âkif, şiirlerinde imanı aklın önüne geçirmektedir. Bunun için İstiklâl Marşımızda "Garb'ın afakını sarmışsa çelik zırhlı duvar; / Benim iman dolu göğsüm gibi serhaddim var. / Ulusun, 'korkma' Nasıl böyle bir imanı boğar, /

⁴⁰ Selami Şimşek, *Mehmet Âkif ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, İstanbul 2019, s. 18.

⁴¹ et-Tevbe 9/40.

⁴² Selami Şimşek, "İstiklâl Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 19.

⁴³ Ayetler için bk. el-Enfâl, 8/7-8; Yûnus, 10/7-8.

⁴⁴ Selami Şimşek, "İstiklâl Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", s. 19.

⁴⁵ el-A'râf 7/172.

⁴⁶ Selami Şimşek, "İstiklâl Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", s. 19.

Medeniyet! dediğin tek dişi kalmış canavar?” diyerek âdeta kükremektedir. Bazıları, Âkif'in bu ifadeleriyle “İslam nuru ile kalbine Allah'ın genişlik verdiği kimse, kalbi mühürlü nirsuz gibi midir?...”⁴⁷ ayetine işaret ettiğini beyan etmektedir. Bu yüzden şair, çelik zırlı duvara karşı iman dolu göğsünü ön plana çıkarmaktadır.⁴⁸

Âkif'in, 19 Kasım 1920 tarihinde Kastamonu Nasrullah Camiinin kürsüsünden okuduğu “...Sizden olmayanları sırdaş edinmeyin...” ayetini⁴⁹ aslında İstiklâl Marşı'ndaki “Arkadaş! Yurduma alçakları uğratma sakın.” dizesiyle tefsir ettiği bazı yorumlarda dile getirilmektedir.⁵⁰ Âkif'in bir din adamı olarak Berlin'e gönderildiği ve orada gördüklerini daha sonra Kastamonu'nun köy ve kasabalarında verdiği vaazlarda konu edindiği belirtilmektedir.⁵¹

Âkif'in şehitliğe ve *Kur'an*'ın şehitlikle ilgili vurgularına bazen açık bazen ise gizlice işaretlerle telmihlerde bulunduğu görülmektedir. Bu manada güzel vatan uğruna şehit olanların görülmesi gerektiğine işaret etmektedir. Nitekim o, “kefensiz yatanlar” ve “şehit oğlu” gibi ifadelerle şehitlere olan vefasını şiirlerinde dile getirmektedir.⁵² Âkif'in “Fatih Camii” şiirini Recaizade'ye okuduğunu ve onun, benim istediğim şiir budur dediğini Kuntay, hatıralarında dile getirmektedir.⁵³ Zira *Kur'an*'da şehitler için “Allah yolunda öldürülenler için sakın ölüler demeyin, aksine onlar, diridirler. Fakat siz, onların diriliklerini anlayamazsınız.”⁵⁴ ayetine temas etmektedir.

Yine Kuntay, *Safahat*'ta “Çöl” şiirinin, *Quo Vadis* romanındaki Roma yangını gibi yanmakta olduğunu ilan etmektedir. Âkif'e, bu şiirinin mülhem olduğunu söyleyince Kuntay, onun yemin ettiği ve hayatındaki üç yeminden birini de bunun için yaptığını belirtmektedir.⁵⁵ Yine “Seyfi Baba” şiirindeki fener tasvirinin, Alphonse Daudet'e ait olduğunu Âkif bizzat açıklamaktadır.

⁴⁷ ez-Zümer 22.

⁴⁸ Selami Şimşek, “İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, s. 19.

⁴⁹ Âl-i İmrân 3/118.

⁵⁰ Selami Şimşek, “İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, s. 20.

⁵¹ İsmail Çakan, *Akıfçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 20.

⁵² Selami Şimşek, “İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış”, s. 21.

⁵³ Mithat Cemal Kuntay, Mehmed Âkif Ersoy, s. 49.

⁵⁴ el-Bakara 2/154. Benzer ayetler için bk. Âl-i İmrân 3/169-172.

⁵⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 57.

Safahat'taki "Seyfi Baba" şiiri, Âkif'in bir dönem evinin yakınına taşındığı dülgere Hasan Baba olarak tanınmaktadır.⁵⁶

Âkif, bir hâfız olduğu ve bir meal çalışması yaptığı için *Kur'an*'a Fransızca olarak Koran diyen Ahmet Şuaybı (1876-1910) kınadığı bilinmektedir. Bir Müslümanın, kutsal kitabımıza Koran demesinden hazzetmediğini Cemal Kuntay'a anlatmaktadır.⁵⁷ Burada Âkif'in *Kur'an*'a olan hürmetinin bir yansıması da görülmektedir. Genelde Âkif, bu adamla Ali Şevki hocanın evinde buluşmaktadır.

Âkif, tok sözlülüğü ve öfkeyi çok sevmektedir. Hatta o, öfkeyi bir eğitim aracı olarak kullanmaktadır. Güler yüzlülükten hiç hazzetmemektedir ve onu, heyet-i içtimaiyenin insana taktığı bir maske olarak değerlendirmektedir. Kızan adamı, çıplak gezen adam olarak betimlemektedir. Âkif, Köse İmam ve dostlarının kusurlarını yüzlerine çekinmeden söyleyen Fuad Şemsi Bey'i beğendiğinden ona ithaf ettiği⁵⁸ Âsım şiirlerinde bu tok sözlü adamı konuşturmaktadır. Bu iki eserdeki Köse İmam karakterinin, aslında Ali Şevki Hoca olduğunu, bizzat Âkif, yakın arkadaşı Kuntay'a açıklamaktadır. Âkif, bu hocayı, dünyaya hiçbir şeyden memnun olmamak için gelmiş bir insan tiplemesi olarak algılamaktadır. Âkif, çocukluğundan beri sevdiği Dumas Fils'in kitaplarında noter olarak karakterize edilen Raisonneur'u imam görevinde göstermektedir.⁵⁹

Kuntay, Âkif'in hayatında iki defa ağladığını dile getirmektedir. Buna göre Âkif'in, "Hasta" adlı şiirine konu olan Ahmet'i yazdığı ve diğeri "Süleymâniye Kürsüsünde" inkırazı tasvir ettiğinde ağladığı ifade edilmektedir.⁶⁰ Bu şiirinde *Kur'an*'a dair bir vurguya tesadüf edilmemektedir. Prens Abbas Halim'in hastalığı sırasında okuduğu ancak bitiremediği hatmi, vefat ettiğinde naaşının huzurunda Âkif'in okuyup bitirdiği açıklanmaktadır. Prens Abbas ise "Ruhumun sende..." beytinin Âkif'e ait olduğunu, yıllar sonra öğrendiğini

⁵⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 58, 60.

⁵⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 66.

⁵⁸ Beşir Ayvazoğlu, "Nerde Yârânım? Mehmed Âkif'in Dostları ve Dostluk Anlayışı", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bsk, İstanbul 2021, s. 77.

⁵⁹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 66, 68.

⁶⁰ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 79.

dile getirmektedir.⁶¹ Âkif, "Amin Alayı" şiirindeki "Ne yare yaradı cismim, ne bana, bilmem hiç, / İlahi, ben bu bir avuç türabı neyleyim," mısraları kadar dünyada beğendiği bir şey olmadığını beyan etmektedir.⁶² Kuntay, Âkif'in Mısır'da yazdığı ve Tevhid-i Efkar'da bastırıldığı "Vahdet" adlı şiirini, Süleyman Nazif'in çok beğendiğini anlatmaktadır.⁶³

Kuntay, Âkif'in bir defasında Süleyman Nazif'e *Kur'an*'ı tercüme edeceğini söylediğini, buna Nazif'in iki parmağını havada zil gibi çınlattığı ve "Emin ol" Kuntay, "tercüme aslından güzel olacaktır." dediğini dile getirmektedir.⁶⁴ Süleyman Nazif'in, merhum şair için "Allah'ın sadece şehitleri değil, fakat aynı zamanda şairleri de var." dediği bilinmektedir. Onun bu cümleyi, şairin "Çanakkale Şehitleri" şiirini okuduktan sonra kurduğu da belirtilmektedir.⁶⁵ Âkif, kardeşim dediği Midhat Cemal'e gördüklerine duyduklarını da katarak "İstibdat" şiirini yazdığını belirtmektedir.⁶⁶

Âkif, bir Müslüman olarak Tefik Fikret'in İslam, Allah ve Hz. Nebi aleyhindeki sözlerine mahiyetini kaybederek cevaplar vermektedir. Mesela onun, "Tarih-i Kadim" şiirinde *Kur'an*'ı "Yırtılır ey kitab-ı köhne, yarın, / Maktel-i fikr olan sayfaların" kötülemesine çok sert yanıtlar vermektedir. Onun için "Herif de bandıralar çifte, tek de olsa direk" ve "Bir gün Allah'a söver, sonra biraz bol para ver, Hiç utanmaz, Protestanlara zangoçluk eder." demektedir.⁶⁷ Âkif'in Fikret'le ilgili bu şiirini ve bir gencin "Beynin sağır, gözün kör!" satışmasına karşı yazdığı bir diğer şiirini *Safahat*'a almadığı görülmektedir. Bu bağlamda Âkif'in, *Kur'an*'ı kötileyen ve eleştiren kimselere en sert ifadelerle en mert biçimde karşılık verdiği görülmektedir.

Âkif, "Fâtih Kürsüsünde" adlı şiirinde medresenin bugünkü kaderine ve tevekkülüne isyan etmektedir. Zira bunların asker kaçaklarının yuvalandıkları yerler olduğunu beyan etmektedir. Bunu "Kadermiş! Öyle mi? Hâşâ, bu söz

⁶¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 95.

⁶² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 99.

⁶³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 105.

⁶⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 106.

⁶⁵ İbrahim Tüzer, "Buhran Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", s. 24.

⁶⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 115.

⁶⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 120.

doğru değil: Belanı istedin, Allah da verdi... Doğrusu bu.” dizeleriyle anlatılmaktadır.⁶⁸ Bu durum, yani medreselerdeki bozulmanın, aslında hocalardan ve kısmen de okumak amacı olmayan asker kaçaklarından kaynaklandığını da tarihsel bir veri olarak kayıtlara geçirmektedir. Osmanlının son dönemlerinde savaşa gidecek erler kalmadığı ve medreselere devam edenlerin askere alınmayacağı ilan edildiği için bu eğitim yuvalarının devlete ve ilme faydasız talebelerle doldurulduğu anlaşılmaktadır.

Kuntay, Âkif’in *Kur’an* tercümesinde konuştuğumuz Türkçeyi esas aldığını belirtmektedir. Hatta onun “Hakkın Sesleri” şiirinde dokuz ayetin tercümesinin Türkçe olduğunu açıklamaktadır. Hamdi Yazır, Âkif’in *Kur’an* tercümelerinden bazılarını gördükten sonra tercümede cezalet olmadığını belirtmektedir. Buna karşın Âkif’in *Kur’an* tercümesinde on sene evvel olsaydı cezalet aranabileceğini, fakat şimdi sadelik arandığını söylemektedir.⁶⁹ Çakan, *Kur’an*’ı tercüme etme işinin sarıklı varken Âkif’e verilmesinin, A. Hamdi Aksekili’nin ısrarıyla olduğunu anımsatmaktadır. Âkif, Türkiye’ye döndüğünde yaptığı tercüme yanıda getirmediğini açıklamaktadır. Buna o günlerde Türkçe tercümelere aşırı okunması ve yine meallerden namaz kıldırma denemelerinin yapılması gerekçe olarak gösterilmektedir.⁷⁰

Âkif, Mısır’da firavuna ve ehramlara en güzel lanetini “Firavunla Yüz Yüze” şiirinde dile getirmektedir. “Vatan-cüda gibiyim ceddimin diyarında” diyerek ülkesine olan özlemini dile getirmektedir. Abbas Halim Paşa, Âkif’in her zaman kendisi gibi birini bulabileceğini, fakat kendisinin bir Âkif daha bulamayacağını dile getirmektedir.⁷¹ Ben-i İsrail’i serbest bırakması için Allah’ın Hz. Musa’yı gönderdiği firavuna ve Hz. Musa ile mücadelesine *Kur’an*’da epey yer ayrılmaktadır. Bu bağlamda *Kur’an* şairinin de bu konudan bigâne kalması asla düşünülmemektedir.

Kuntay, *Kur’an*’lı evin, pehlivanlı mahallenin ve müsbet ilimli mektebin, Âkif’in seciyesini oluşturduğunu dile getirmektedir.⁷² Âkif’in İtilaf orduları

⁶⁸ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 131, 133.

⁶⁹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 137.

⁷⁰ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 22. Ayrıca bk. Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 32; Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 33.

⁷¹ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 152-153.

⁷² Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 198.

tarafından Almanya'da esir edilen ve sayıları on dört bini bulan Müslüman'ı irşad etmekle görevlendirildiği bilinmektedir. O, bu yolculuğundan bir nükteyle dönmektedir. Berlin'de ne olup olmadığını sual eden Kuntay'a Âkif, ne olacak demiş, oradaki görevlimizin *Kur'an*'a tefsir yazdığını, Fatih'te hocalarımız ise siyaset yaptığını dile getirmektedir.⁷³ Böylelikle *Kur'an* şairi, hengameli yıllarda milletini savaş için uykudan kaldırmakta, buna karşılık esirleri de uyardırmaktadır. Bu aynı zamanda *Kur'an*'ın insan için uygun gördüğü hedefler arasında addedilmektedir.

Âkif, *Safahat*'ın "Süleymâniye Kürsüsünde" adlı şiirinde seyyah Abdürreşid İbrahim'i kürsüye çıkarmakta ve "Kimdi kürsüdeki? Bir bilmediğim pir"⁷⁴ diye konuşturmuştur. Bu, Âkif'in milletine karşı duyduğu büyük sorumluluk duygusundan neşet etmektedir. Yani milletine ve vatanına duyduğu sorumluluk sonucu edebiyatta şiirinin yönünün çizilmesini sağlamaktadır.⁷⁵ Cami ve mescitler, Allah'a ibadet edilen yerler olduğundan Âkif'in şiirlerinde her zaman müstesna yerlere sahip olabilmektedir. Zira mescitler veya mabetler, *Kur'an*'ın esaslı konuları arasında sayılmaktadır.

Âkif'in hayatında tek bir kez vukuundan evvel saadetine inandığı şeyin İstiklâl Savaşı olduğu beyan edilmektedir. Bunun İstiklâl Zaferi olduğu ve ona sorulduğunda başımızdaki adamı kim görse inanırdı dediği haber verilmektedir. O, bunu "Doğacaktır sana vaat ettiği günler hakkın, / Kim bilir belki yarın, belki yarından da yakın." mısralarında dile getirmektedir.⁷⁶

Âkif, ilmin kibrine bile tahammül göstermemekte, bunları eşek satar gibi kendilerini satanlar olarak tarif etmektedir. Hatta Âkif'in "Toprakta gezen gölgeme toprak çekilince, / Günler şu heyulayı da er, geç, silecektir. / Rahmetle anılmak, ebediyet budur amma, / Sessiz yaşadım, kim beni, nerden bilecektir?" şiirini Hayret Hoca ve benzerleri için yazdığı anlaşılmaktadır. Âkif, ahlaksızlığın kıyafetinin maddi pislik olduğunu dile getirmektedir.⁷⁷

⁷³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 207. Ayrıca bk. Ebru Burcu Yılmaz, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy", s. 181.

⁷⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 210.

⁷⁵ Ebru Burcu Yılmaz, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy", s. 181.

⁷⁶ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 243.

⁷⁷ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 256-257.

Aynı şekilde *Kur'an* şairi, edepsizliğin başladığı yerde edebiyatın biteceğini ve edebiyatın gayesinin ahlaka hizmet etmek olduğunu açıklamaktadır. Merhum Topçu, Âkif'in *Kur'an* ayetlerinden aldığı ilhamlar ile isyanını zalimlere ve duyusuzlara, kadere ve zillete yönelttiğini dile getirmektedir.⁷⁸ Yine ona göre Âkif'e aşk ve ilham perisi, *Kur'an*'dan gelmektedir. Ruhundaki feryatlara *Kur'an* karışmaktadır. Ebediliğe açılmış bir pencere olan şiir, Âkif'e *Kur'an* ile açılmaktadır.⁷⁹

Kuntay, Âkif'in Müslümanlığının çok şahsileştiğini, Müslüman olmaya muvaffak olduğunu ve mizacını İslam anlayışına sindirdiğini belirtmektedir. Hatta onun ananeye bağlı olduğunu, fakat göreneği kabul etmediğini de dilendirmektedir. Mesela Âkif, ananeci olan Japon Budistlerini sevmekte⁸⁰ ve fakat görenekçi olan Çin Müslümanlarına kızmaktadır.⁸¹ Yine Âkif'e, ananeci olan İngilizlerin nasıl terakki ettikleri sorulmaktadır. O, bu soruyu, en eski ananenin 600 yıllık olduğunu, fakat en eski teceddüt veya yeniliğin ise 6 saatlik olduğunu söyleyerek cevapladığı bilinmektedir. Bu bağlamda Âkif, 14 asırlık ananeye 14 saatlik yeniliğin birlikte yürütülmesini arzu etmektedir. Âkif, Garp'ın medeniyetinin alınmasını⁸² ve millî ruhumuzla mübadele edilmesini istemektedir. Bu sebeple Âkif, zaman zaman şiirlerinde Şark'ın uyanmasını isteyen dizeler aşk etmektedir. "Süleymâniye Kürsüsünde" adlı şiirinde bunu terennüm etmektedir.⁸³

Kuntay, Âkif'in iki adamı, bir Avrupa'ya takılan ve memleketine iğreti bakan, bir de kaşlarına kadar Şark'a batan ve Avrupa'yı görmeyen adamı hiç sevmediğini beyan etmektedir.⁸⁴ Âkif, rüyaya, bazı sayı ve günlerin uğursuzluğuna asla inanmamaktadır. Hatta türbelere bağlanan düğümlere, ayetlerin

⁷⁸ Servet Tiken, "Safahat'ın İzinde Âkif'in Edebî Şahsiyeti", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'muz*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs, İstanbul 2021, s. 33.

⁷⁹ Nurettin Topçu, *Mehmed Âkif*, s. 27.

⁸⁰ Şiir için bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 153-154. Ayrıca bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 264.

⁸¹ Şiir için bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 152-153. Ayrıca bk. Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 265.

⁸² Şiir için bk. Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymaniye Kürsüsünde*, s. 170-171.

⁸³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 262-266.

⁸⁴ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 292. Ayrıca bk. Ebru Burcu Yılmaz, "Berlin Hatıraları" Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy, s. 180.

ölülere üflenmesine ve ilaç diye *Kur'an*'ın hastalara okunmasına bile kızmaktadır. Bunu bir şiirinde şöyle dile getirmektedir.⁸⁵

Çünkü biz bilmiyoruz dîni. Evet, bilseydik,
Çâre yok, gösteremezdik bu kadar sersemlik.
'Böyle gördük dedemizden!' diye izmihlâli
Boylayan bir sürü milletlerin olsun hâli,
İbret olmaz bize, her gün okuruz ezber de!
Yoksa, bir maksad aranmaz mı bu ayetlerde?
Lafzı muhkem yalnız, anlaşılan, Kur'ân'ın:
Çünkü kaydında değil hiçbirimiz ma'nânın:
Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına;
Yâhud üfler geçeriz bir ölünün toprağına.
İnmemiştir hele Kur'ân, bunu hakkıyla bilin,
Ne mezarlıkta okunmak ne de fal bakmak için!
Bu havâlîdekiler pek yaya kalmış dince;
Öyle Kur'ân okuyorlar ki: Sanırsın Çince!
Bütün âdetleri âyîn-i mecûsiye karîb;
Bir şehadet getirirler, o da oldukça garîb.⁸⁶

Doğan, Âkif'in düşüncesinde *Kur'an*'ın merkezi bir yer işgal ettiğini belirtmektedir. Bu bağlamda Âkif, *Kur'an*'ın Müslümanların hayatlarını düzenleyen merkezi konumundan uzaklaştırılmasından ve mezarlıkta okunan bir kitab konumuna indirgenmesinden şiddetle yakınmaktadır. Mesela "Ya açar Nazm-ı Celil'in, bakarız yaprağına,..." mısrayla başladığı şiirinde Âkif, tam da bunu terennüm etmektedir. Âkif'in "Doğrudan doğruya *Kur'an*'dan alıp il-

⁸⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 296.

⁸⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymâniye Kürsüsünde*, s. 153.

hamı,” adlı şiirinde dile getirdiği hususun, *Kur’an*’ı mealine söyletmek gibi bir duruma indirgeniği dile getirilmektedir.⁸⁷

Âkif, hiçbir zaman *Kur’an*’ın mealine söyletilmesi gibi bir düşünce belirtmemektedir. Doğan, Âkif’in *Kur’an*’ın hakikatini anlamaya ve anlatmaya çalıştığını, şiirlerinde ortaya koyduğu düşüncelerin *Kur’an*’dan devşirildiğini söylemektedir. Bu bağlamda Âkif’in şiirlerinde doğrudan veya dolaylı olarak *Kur’an*’a yapılan atıfların bir hayli fazla olduğu görülmektedir. Hatta bazı mısra veya beyitlerinin *Kur’an* ayetlerinin şiir olarak meali ya da ifadesi olduğu anlaşılmaktadır. *Kur’an* ayetlerinin tefsirlerinden hareketle yazılarındaki görüşlerini geliştirdiği de ifade edilmektedir. Hatta Âkif’in cami kürsülerindeki vaazlarında ayet meallerine ve tefsirlerine çokça rastlanmaktadır. Bu bağlamda onun serbest bir tefsir tarzı benimsediği düşünülmektedir. Âkif’in *Kur’an*’la ilgili yaptıklarının literal veya lafızlarla ilgili olmadığı, aksine öz ya da ruhla ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Bu tavrıyla o, *Kur’an*’ın mesajını etkili bir şekilde günümüz insanına ulaştırmayı hedeflemektedir.⁸⁸ Burada Abduh gibi, hiçbir kaynağa başvurmadan doğal bir şekilde Âkif’in de *Kur’an*’ı tefsir ettiği düşünülmektedir. Bu bağlamda Abduh’tan etkilendiği de görülmektedir. Fakat kısmen Fazlurrahman tarzına sahip olduğu da akla gelmektedir.

Doğan, Âkif’in ayetin hedeflediği mesajı beyan etmek veya varmak istediği sonuca işaret etmek şeklinde ifade edilebilecek bir yorumlama tarzı geliştirdiğini belirtmektedir. Yine onun ilim kavramını merkeze koyduğu, bununla da *Kur’an* ilimlerini kastettiği dile getirilmektedir.⁸⁹ Bu tarz anlama veya okumanın gâî veya mekasıda yönelik bir tefsir metoduna veya anlayışına karşılık geldiği düşünülmektedir.

Doğan, Âkif’in söylediği “Asrın idrakine söyletmeli İslâm’ı” tümcesinden hareketle *Kur’an*’ın insandaki akletme, anlama ve sezme yeteneklerinin kalple ilgili olduğunu hatırlatmaktadır. Bu manada bir ayeti⁹⁰ delil gösteren Doğan, *Kur’an*’da ruh ile kalp arasında bir ilişki kurulduğunu, iki şey arasındaki bağlantının kalple sağlandığını ve akıl yürütmenin de kalbe bağlandığını dile ge-

⁸⁷ D. Mehmet Doğan, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, *Hece*, Yıl: 25, S. 293, Mayıs 2021, s. 40.

⁸⁸ D. Mehmet Doğan, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, s. 41-42.

⁸⁹ D. Mehmet Doğan, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, s. 42.

⁹⁰ Ayet için bk. el-A’râf 7/179.

tirmektedir. Bu bağlamda ruh ile kalp arasındaki ilişkiyi iki ayete işaretle ele almaktadır.⁹¹ Gökâdan yaptığı alıntıda vahyin, imanın ve takvanın merkezi olarak *Kur'an*'ın kalbi gösterdiğini dile getirmektedir.⁹² Burada ruh ile kalp arasında bir ilişkiden ziyade insanın nefsiyle kalbi arasındaki bir münasebetten söz edilmesi gerektiği dikkatlerden kaçırılmaktadır. Zira *Kur'an*'da ruh ya Cebrael ya da vahiy ile irtibatlı olarak anlatılmaktadır.

Âkif'in en çok okuduğu kitabın *Kur'an* olduğu ve şiirlerinde geçen Arapça ifade ve terkiplerin bundan neşet ettiği beyan edilmektedir. Mesela bir şiirine hüsrân-ı mübin ifadesini başlık olarak koyduğu görülmektedir.⁹³ Aslında *Kur'an*'ın farklı yerlerinde üç⁹⁴ defa kullanılan, inançsızların büyük bir yıkımda ve kayıpta olduklarını beyan eden hüsrân-ı mübin terkiplerini *Kur'an*'dan ödünç alarak kullanmaktadır. Âkif'in başı, *Kur'an*, hadis ve Arab şiirleriyle dolu olduğu hâlde "Hasta" adlı şiirini en güzel Türkçeye yazdığı görülmektedir.⁹⁵

Çakan, bir anısından söz etmekte ve kütüphanede yer alan üç eserin bir kişiye yeteceğini beyan etmektedir.⁹⁶ Aslında bu bağlamda Türkün kitabının beş tane olduğu ileri sürülmektedir. Bunların tefsir olarak Hamdi Yazır'ın *Hak Dini*, hadis olarak Kâmil Miras'ın *Tecrid-i Sarîh Tercümesi*, ilmihal olarak Ömer Nasuhi'nin *İslam İlmihali*, şiir olarak Âkif'in *Safahat*'ı ve tasavvuf olarak Celaleddin Rumi'nin *Mesnevi*'si olduğu beyan edilmektedir. Tercüme yapılsaydı Âkif'in meali ile altıya ulaşacaktı. Bunlar, modern Cumhuriyetin kurulmasından sonra Türklerin İslam ile bağlarını sağlamlaştıran kitaplar olarak anılmaktadır.

Topçu, Âkif hakkında yaptığı değerlendirmelerde onun, halk içinde inzivaya çekilen bir kişi olduğunu, ilham perilerinin bu yalnız ruhları sevdiğini, Hilvân'da yapayalnız yaşadığını ve bu dönemde tasavvufi şiirler aşk ettiğini söylemektedir. Ona göre Âkif'in 10 Ocak 1925'te yazdığı "Hicran" şiirinde ta-

⁹¹ Ayetler için bk. el-Hac 22/46. İnsanın şahsiyetini ve mevcudiyetini, hatta öte dünyadaki varlığını Kur'an, sürekli olarak nefis sözcüğüyle anlatılmaktadır. Kur'an'da insanda bir nefsin dışında bir ruhun olabileceği net olarak ifade edilmemektedir.

⁹² D. Mehmet Doğan, "Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif", s. 42-43.

⁹³ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 324.

⁹⁴ Ayetler için bk. en-Nisâ, 4/119; el-Hac, 22/11; ez-Zümer, 39/15.

⁹⁵ Mithat Cemal Kuntay, *Mehmed Âkif Ersoy*, s. 330.

⁹⁶ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 40.

savvufi izler yer almaktadır.⁹⁷ Âkif'in Mısır'da tasavvuf içinde bir avunuş dönemi olduğu da ifade edilmektedir.⁹⁸ Oysa Doğan, Âkif'in din anlayışında ve şiirlerinde tasavvufi konulara eğilmediğini belirtmektedir.⁹⁹ Fakat Samsun'da yapılan kongrede Doğan Hocayla yaptığımız konuşmada Âkif'in tasavvufu sevdiğine artık kani olduğunu ifade etmektedir. Buna, Selami Şimşek'in Tasavvuf ve Âkif kitabından sonra daha da gönlünün yattığını açıklamaktadır.

İlâhî! Pek bunaldım, nerde nûrun? Nerde gufrânın?
Cehennem gezdirip dursun mu âfâkımda hicrânın?
Evet, gafletti sun'um, lâkin insan gaflet etmez mi?
Yıkandım bir ömürdür döktüğüm yaşlarla, yetmez mi?
Gel artık, mâsivâ yok, şimdi yurdum Tanrı yurdumdur:
Tüten hücremde îmânım, yatan, yer yer, sücûdumdur.
Ne irfânımda bir iz var ne vicdânımda, ey Yezdan,
O seccâdeyle kandilden sinen bigâne rûhundan.¹⁰⁰

Âkif'in tasavvufa ruhen yanaşmış bir insan olduğu da ifade edilmektedir. Zira Âkif'in tasavvuf yoluna yabancı kalmadığı anlaşılmaktadır. Fakat tasavvuf yolunun milletin içine düştüğü sorunlara çözüm getiremeyeceğini gördüğü ve bu sebeple tasavvufi yönünü ifşa etmediği açıklanmaktadır. Nakşibendi tari-katına mensup olan babasının ona tasavvuf terbiyesi vermediği bilinmektedir. Böylelikle tasavvuf meselesi onda bir iç mesele olarak durmaktadır. Mesela aşağıdaki dizelerde büyük bir mutasavvıfın terennümleri görülmektedir.¹⁰¹ Bazı bilginler, Âkif'in hakiki tasavvufa karşı olmadığını, buna karşın bâtını tasavvufa ters düşüğünü dile getirmektedir.¹⁰²

⁹⁷ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 53. Ayrıca bk. Muhammed Aydın, "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Bazı Teolojik Konular", 26-27 Haziran 2021 7. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi Tam Metin Kitabı, Editör: Hasan Çiftçi, İksad Yayınları, Şanlıurfa 2021, s. 276.

⁹⁸ Sezai Karakoç, *Mehmed Âkif*, s. 43.

⁹⁹ D. Mehmet Doğan, "Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif", s. 39.

¹⁰⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Gölgeler*, s. 445-446.

¹⁰¹ Ali Nihad Tarlan, *Mehmed Âkif ve Safahat*, s. 42-43.

¹⁰² Selami Şimşek, *Mehmed Âkif ve Tasavvuf*, s. 23. Ayrıca bk. Muhammed Aydın, "Mehmed Âkif'in Düşüncesinde Bazı Teolojik Konular", s. 278-279.

Mü'minlere imdâda yetiş merhametinle,
Mülhidlere lâkin daha çok merhamet eyle:
Gümrahlarındır ki karanlıklara dalmış,
Bir rehber olur necm-i emel yok da bunalmış!
Sensin bu şebîstana süren onları elbet,
Senden doğacak doğsa da bir fecr-i hidâyet.
Mülhid de senin, kalb-i muvahhid de senindir;
İlhâd ile tevhîd nedir? Menşei hep bir.
Öyleyse nedendir bu tefâvüt ara yerde?
Esbâb-ı tehâlûf nedir efkâr-ı beşerde?
Yâ Rab, bu serâir gün olur da açılır mı?
Bir leyl-i müebbed olarak yoksa kalır mı?
Her zerrede âheng-i celâlin duyulurken,
Her nağmede binlerce lisan nâtik olurken,
Cilvendeki esrâr nasıl kalmada muzlim?
Ey nûr-i ulûhiyyetinin zıllı avâlim!¹⁰³

İslamî Türk Edebiyatının vazgeçemediği ortak ilham veya esin kaynakları arasında *Kur'an* ve sünnet yer almaktadır.¹⁰⁴ Bu açıdan Âkif'in şiirlerinde mutlaka başvurduğu iki ilham kaynağından birinin *Kur'an* olmasında hiçbir sorun görülmemektedir. 1908 yılından 1923 senesine kadar ülkemizin yaşadığı büyük felaketleri ve aralarından özellikle Birinci Cihan Harbi'ni ve İstiklâl Savaşı'mızı Âkif kadar edebiyatımızda veya şiirimizde temsil eden ikinci bir şahsiyet bulunmamaktadır. Onun bütün bunları, edebiyat ve şiirde tek başına terennüm ettiği bilinmektedir.¹⁰⁵

Âkif'in yazım hayatında iki devreden söz etmek gerekmektedir. Bunu tasavvuf haliyle ifade etmek gerekirse bast ve kabz hâli olarak adlandırmak ge-

¹⁰³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Birinci Kitap*, s. 19.

¹⁰⁴ İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 100.

¹⁰⁵ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 24.

rekmetedir. Bu açıdan 1923'ten 1936'ya kadar olan dönem kabz hâli, 1908'ten o döneme kadar olanlar ise bast hâli olarak ifade edilmektedir. Mesela 1932 yılında Mahir İz'e yazdığı mektubunda yeisi ve ümitsizliği yerden yere vuran adam, yere yansımış gölgesinin saadetinden yani toprak olmaktan bile mahrum olduğunu söylemektedir. Bu mektubunda zihninin çok perişan, gönlünün ise harap olduğunu, elinden hiçbir şey yapmak gelmediğini, gönlünde hiçbir inşirah bulamadığını ve manevi dünyasının ise işgal edildiğini söylemektedir. Bunun için merhum, içi kan ağlayarak ve yüreklerinde yangınlar çağıldayarak "Çöz de artık yükümün kördüğüm olmuş bağı / Bana çok görme İlahi bir avuç toprağını" diye feryat etmektedir.¹⁰⁶

2. Mehmed Âkif'in Şiirlerinde *Kur'an* Ayetlerine Verdiği Mealler

Âkif, *Kur'an*'ı açıklamaya ve içindeki hakikatleri şiir diliyle terennüm etmeye çalışmaktadır. Gerçekten Celaleyn¹⁰⁷ tefsirini baştan sona 19 defa okuduğunu belirtmektedir. Bütün eserlerinde bir biçimde temas ettiği, açıkladığı veya işaret ettiği ya da telmihte bulunduğu ayetlerin, 500 civarında olduğu kayıtlarda yer almaktadır.¹⁰⁸ Bu açıdan Âkif'in sadece *Kur'an*'ı ezberleyen bir hafız olmadığı, aksine onu anlayan ve yaşayan bir alim olduğu kabul edilmektedir. *Kur'an* anlayışının en önemli dayanakları arasında 19 defa okuduğu Celaleyn tefsiri gelmektedir.¹⁰⁹ Buna bir de *Kur'an*'ı ezberlemesini de eklemek gerekmektedir.

Âkif'in *Safahat*'ta bazı ayetlere ya tamamen ya da kısmen meal verdiği görülmektedir. *Kur'an* şairi ve hafızının *Kur'an*'a ve ayetlerine dair işaretleri, atıfları ve mana takdirleri, bu başlıkta irdelenmektedir. Düздаğ, hazırladığı *Safahat* neşrinde şiirlere konu olan ayet ve hadis mealleri gibi bir başlığa da yer vermektedir. Yapılan araştırmada bunlardan da yararlanmakla birlikte, başka eserlerde

¹⁰⁶ Ahmet Kabaklı, *Mehmed Âkif*, s. 40.

¹⁰⁷ Bu tefsir için bk. Ali Akpınar, "Tefsîri'l-Celaleyn", *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 294-295.

¹⁰⁸ Ercan Şen, "Kur'an'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", s. 136-137.

¹⁰⁹ Zülfikar Güngör, *Mehmed Âkif'in Safahat'ta Ayet ve Hadis Serlevhali Şiirlerle Verdiği Mesajlar*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 157.

yer alan işaretler ve vurgularla da ilgilenilmektedir. Bu açıdan onun *Kur'an*'a dair her vurgusu araştırılmayı hak etmektedir. Bu bağlamda *فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي* وَمَنْ كَانَ فِي هَذِهِ أَعْمَى فَهُوَ فِي *الْآخِرَةِ أَعْمَى وَأَصْلُ سَبِيلًا* ayetine¹¹⁰ “Kimin bu dünyada gözü kapalı ise ahirette de kapalı, hatta oradaki şaşkınlığı daha ziyade.”¹¹¹ mealini vermektedir. Birçok yazar, Âkif'in *Safahat*'ında doğrudan ayetleri ve hadisleri dayanak aldığını ve bu bağlamda değerlendirmeler yaptığını dile getirmektedir.¹¹² Mesela *Hakkın Sesleri* kitabında milletin kara bahtına yanmakta, feryat etmekte ve bu isyanını şiirlerinde haykırmaktadır.¹¹³

Hafız olan Âkif'in şiirlerinde *Kur'an*'a vurgularının olduğu da bilinmektedir. Mesela “Sensin yaratan, başka değil, zulmeti, nuru; / Sensin veren ilham ile takvayı, fücuru! / Zalimde teaddiye olan meyl nedendir? / Mazlum niçin olmadu ondan müteneffir?”¹¹⁴ mısralarında Âkif'in, aslında *فَالْهَمَّهَا فَجُورَهَا وَتَقْوَاهَا* ayetine¹¹⁵ atıf yaptığı görülmektedir. Fakat bu ayete meal vermeyen Âkif'in, şiir marifetiyle ayeti manzûm olarak tercüme ve tefsir ettiği anlaşılmaktadır. Bu ayette Allah, nefse ve onu yaratana yemin etmekte, ardından buna kötülük yapma dürtüsünü verene ve ona iyilik yapma yeteneğini bağışlayana yemin etmektedir. Zaten merhum şair de cana takvasını ve fücürünü ilham edenin Allah olduğunu belirtmektedir. Buradaki takva ile iman ve onun kalplerimizde sevimli kılınması, fücür ile ise küfrün, isyanın ve fıskın kötü gösterilmesi kastedilmektedir.

Âkif, bazen şiirlerinde sadece ayetlerin metnine yer vermekle yetinmektedir. Zira toplum zaten *Kur'an* ile iç içe yaşayan ve Âkif'in yazdıklarını anlayacak yeterliliği olan bir görünüm arz etmektedir. Şair, şiirinin bu bölümünde çölde kervan yol alırken durmamak ve gayret edip zorlukları aşmak gerektiğini hatırlatmaktadır. Mekke döneminde inen Necm suresinden bir ayeti, şiirine yerleştirmektedir. İlgili ayete “İnsan için kendi sa'yinden (çalışması ve emeğinden) başka bir şey yok.”¹¹⁶ meali verilmektedir. Gerek bu dünyada ve gerekse

¹¹⁰ el-İsrâ 17/72.

¹¹¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtralar*, s. 271.

¹¹² İsmail Çakan, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, s. 73.

¹¹³ Servet Tiken, “Safahat'ın İzinde Âkif'in Edebî Şahsiyeti”, s. 37.

¹¹⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Birinci Kitap*, s. 16.

¹¹⁵ eş-Şems 91/8. Bu ayetin el-A'râf 7/172; er-Rûm, 30/30 ve el-Hucurât 49/7 ayetleriyle birlikte okunması salık verilmektedir. Bk. *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. M. Okuyan, s. 594.

¹¹⁶ en-Necm 53/39.

ahirette insanın ancak ve sadece dünyada yaptığı çalışmanın ve verdiği emeğin karşılığını alacağı beyan edilmektedir.. Ayette de bu durum dile getirilmektedir. Böylelikle şair, hem ayetin metnini hem de mesajını, yazdığı kıtalarla şiirinde vermektedir.

Düşmemek mâdem elinden gelmemiş evvel senin,
Ölmeden olsun mu ey miskin, bu çöller medfenin?
İntihâr etmek değilse yolda durmak, gitmemek,
Âsümandan refref indirsin demektir bir melek!
'Leysa li'l-insâni illâ mâ seâ' derken Hudâ;
Anlamam hiç meskenetten sen ne beklersin daha;
Davran artık kârbânın arkasından durma, koş!
Mahv olursun bir dakıkan geçse hattâ böyle boş.
Menzil almışlar da yorgun, belki senden bi-mecâl!
Belki yok, elbette öyle! Sen ne etmiştin hayâl?¹¹⁷

Âkif, İkinci Meşrutiyet'in ilanından 2 yıl sonra rumi 8 Temmuz 1326 veya miladi 21 Temmuz 1910 tarihinin 10 Temmuz'una denk gelen ikinci yıldönümünde derginin birinci sayfasında bir ayet yazdığı ve altına da imzasız bir şiir kaydettiği bilinmektedir. Şair, şiirine başlık yerine bir ayetle başlamaktadır. Allah'ın yardımının dilendiği ayete Âkif, "O gün mü'minler, Allah'ın yardımıyla ferah bulacaklardır."¹¹⁸ mealini vermektedir. Âkif, ilahi nusratın milletin ve vatanın ikbalini pekiştirdiğini dile getirmektedir. Bu manada şiirine başlık olarak koyduğu ayetteki nasrullah ifadesiyle Allah'tan yardım ümidini canlı tutmaktadır. İkinci Meşrutiyet'in ilanına çok sevinen Âkif'in bu manada ileriye çok net göremediği anlaşılmaktadır. Zira buradaki sevinçlerinin, Balkan Savaşları ve ardından patlak veren birinci cihan harbiyle birlikte yer ile yeksan olduğunu bizzat görmektedir. Kalkın Halik-ı hürriyete secde edelim ifadesindeki coşkusundan bir nebze bulunmamaktadır.

¹¹⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / İlk Kitab*, s. 24-25.

¹¹⁸ er-Rûm 30/4-5.

Mâdâm ki gördün bu güzel günleri, artık
Ey millet-i merhûme! Hayâtın ebedîdir.
İkbâlîni te'yîd edecek nasr-ı İlâhî;
Ümmîd kavî, çünkü mevâid kavîdir.
Âfâkta, enfüste ayân şevk ile, biz de
Kalkın edelim, Hâlik-1 hürriyyete secde.¹¹⁹

Âkif'in bazı şiirlerine *Kur'an*'dan seçtiği ayetleri başlık yaptığı ifade edilmektedir.¹²⁰ *Hakkın Sesleri* kitabının başında bunlardan birine yer verdiği görülmektedir. Ayette Allah'ın mülkün sahibi olduğu, onu dilediğine verdiği veya dilediğinden aldığı ifade edilmektedir. Âkif, insanın evrendeki varlığına ilişkin bu önemli ayeti, şiirine başlık olarak atamaktadır. *Kur'an* şairi olarak bunu kendine bir vazife olarak görmektedir. Âkif, ayetin tercümesini de vermektedir. Bu bakımdan şair, o ayete "Ya Muhammed! De ki: 'Ey mülkün sahibi olan Allah'ım, sen mülkü dilediğine verirsin; sen mülkü dilediğinin elinden alırsın; sen dilediğini aziz edersin; sen dilediğini zelil edersin; hayır yalnız senin elindedir; sen, hiç şüphe yok ki, her şeye kadırsın."¹²¹ manasını vermektedir. *Kur'an* şairinin tercümesini verdiği bu ayetle ilgili şiirini 9 Ocak 1913'te Balkan Harbi'nde yenildiğimiz için kaleme aldığı anlaşılmaktadır. Aşağıdaki mısralarda bu ayetteki bazı sözcüklerden alıntılar yapılmaktadır.

İlâhî, emrinin âvâre bir mahkûmudur âlem;
Meşîyyet sende, her şey sende... Hiçbir şey değil âdem!
Fakat, hâlâ vücûd isbât eder, kendince, hey sersem!
Bugün, üç beş karış toprakta varlıktan vururken dem;
Yarın, toprak kesilmiş varlığından mâtem!
İlâhî, "Mâlîke'l-mülk'üm" diyorsun ... Doğru, âmennâ.
Hakîkî bir tasarruf var mıdır insân için? Aslâ!

¹¹⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat*, s. 579.

¹²⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Şiirlerle Başlık Olan Ayet ve Hadis Mealleri*, s. 508.

¹²¹ Âl-i İmrân 3/26.

Eğer almışsa bir millet, edip bir mülkü istilâ;
Eğer vermişse bir millet bütün bir mülkü bî-pervâ;
Alan sensin, veren sensin, senin hükmündedir dünyâ.
İlâhî, en asil akvâmı alçaltırsın istersen;
Dilersen en zelil eşhâsa izzetler verirsin sen!
Bu haybetler, bu hüsrânlar bütün senden, bütün senden!
Nasıl tâ Arş'a yükselmez ki me'yûsâne bin şîven?
Ne yerler dinliyor, yâ Rab, ne gökler, rûhum inlerken!¹²²

Âkif, bu şiirinin sonunda üç alçak ve aşağılık orduyu, üç leim olarak adlandırmakta ve bunlarla da Bulgar, Yunan ve Sırp ordularını kastetmektedir. Bu şiirin mısralarında Âkif, âdeta haykırmakta veya isyanı gökleri doldurmaktadır.

Ezanlar sustu... Çanlar inletip durmakta âfâkı.
Yazık: Şark'ın semâsından Hilâl'in geçti işrâkı!
Zaman artık Sâlib'in devr-i istilâsı, ilhâkı.
Fakat, yerlerde kalmış hakların ferdâ-yı ihkâkı,
Ne doğmaz günmüş ey âcizlerin kudretli Hallâk'ı!
İlâhî, Şer'-i ma'sûmun şu topraklardı son yurdu...
Nasıl te'yid-i kahrın en rezil akvâma vurdurdu?
Evet, milletlerin en kahbesinden, üç leim ordu,
Gelip tâ sinemizden vurdu, seyret hem, nasıl vurdu:
Ki istikbâl için çarpan yürekler ansızın durdu!¹²³

Âl-i İmran ayetini serlevha olarak aldığı şiirinde Âkif, ayet bağlamında Balkan Savaşları'nın getirdiği yıkımların neticelerine değinmekte ve yaşanan

¹²² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 175.

¹²³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 184-185.

tabloyu âdeta resmetmektedir. Bu bağlamda Âkif, her şeyin sahibi olan, istediğini aziz kılan, dilediğine mülkü veren Allah'ın Müslümanlara celal sıfatlarıyla tecelli etmesini anlayamadığını haykırmaktadır. Yine aynı Rabbin, kafirleri hemen cezalandırmamasını ve onlara mühlet tanımasını da idrakinin almadığını dile getirmektedir. Bu serzenişlerden sonra Âkif, Müslümanların fitratın¹²⁴ yani yaratılışın kanunlarını yanlış yorumladıklarını ve ilahi yardıma ermenin ancak çalışmakla geleceği anlayışını göremediklerini belirtmektedir.¹²⁵ Bu manada şiirin sonunda şöyle demektedir.

Sus ey dîvâne! Durmaz kâinâtın seyr-i mu'tâdı.
Ne sandın? Fitratın ahkâmı hiç dinler mi feryâdı?
Bugün, sen kendi kendinden ümîd et ancak imdâdı;
Evet, sen kendi ikdâmınla kaldır git de bîdâdı.
Cihan kânun-i sa'yin, bak, nasıl bir hisle münkâdı!
Ne yaptın? "Leyse li'l-insâni illâ mâ-se'â" vardı!...¹²⁶

Âkif, *Kur'an* şairi olarak sosyolojik ve tarihsel olaylara da atıflar yapmaktadır. Tarihteki olaylardan ibret ve ders alınması gerektiğini dile getirmektedir. Bu sebeple tarihte inkıza uğramış milletlerin akâbetlerini hatırlatmaktadır. Bu anlamda şair, bazı ayetleri şiirlerine başlık olarak atamakta ve o ayetin fehvâsınca şiirini yazmaktadır. Mesela 30 Ocak 1913'te yazdığı "İşte sana, onların

¹²⁴ Zülfikar Güngör, sünnetullah ifadesini, fitratın ahkâmı, yani yaratılış kanunu şeklinde anlamaktadır. Bu yaratılış kanunlarına adetullah denilmektedir. Oysa Allah'ın toplumların beynine yerleştirdiği yasalara ise sünnetullah denilmektedir. Bu manada sünnetullah yasasını, yaratılış yasaları olarak tanımlayan tüm anlayışlar ve bunların üzerine konumlanan açıklamalar yanlış olmaktadır. Bunun dört aşaması olduğu beyan edilmektedir. 1. Allah'ın gafletteki bir toplumu uyarmak için bir elçi, ayet veya mucize göndermesi, 2. Gönderilen elçi, ayet veya mucizenin başka verilerle desteklenmesi. Mesela elçilerin mucizeyle desteklenmesi, bu kabilden addedilmektedir. 3. İnanan ve inanmayan kesimlere bir dinlenme süresi veya mühlet verilmesi. Hz. Yûnus'un mühlet dolmadan toplumunu terk etmesi, buna örnek olarak verilmektedir. Bunun için Yûnus 10/98'e bakılması tavsiye edilmektedir. 4. Helak edilme ve kurtulma sürecinin başlanması. Mesela Zülkarneyn'in güneşin battığı yere yaptığı yolculukta bulduğu kavmi irşat etmesi, buna örnek verilmektedir. Bu bağlamda sünnetullah ile ilgili yasalardan söz eden ayetler için bk. er-Ra'd 13/32; el-İsrâ 17/77; el-Ahzâb 33/38, 62; el-Mü'min 40/85; el-Feth 48/23.

¹²⁵ Bilgi için bk. Zülfikar Güngör, "Mehmed Âkif'in Safahat'ta Âyet ve Hadis Serlevhâli Şiirlerle Verdiği Mesajlar", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 161.

¹²⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 177.

kendi yolsuzlukları yüzünden ıpıssız kalan yurtları!...”¹²⁷ ayetini şiirine serlevha yapmaktadır. Âkif, bu ayetin altına yazdığı şiirde özelde Balkan Savaşları’ndan, genelde Müslümanların yaşadığı beldelerde yaşanan bütün felaketlerden Müslümanların ve şark toplumunun gerekli dersleri veya ibretleri almadıklarını dile getirmektedir. Ayette kuşların dahi uçmadığı, kervanların bile geçmediği, böylelikle de terk edilmiş beldelerin olduğu dile getirilmektedir. Merhum Âkif, savaşlar sonucunda Müslümanların yaşadığı beldelerin, âdeta kabristana benzediğini, ayetteki mesaja benzeterek terennüm etmektedir.¹²⁸

Bu ıssız âşiyânlar bir zaman candan muazzezdi;
Bu damlar böyle baykuş seslerinden cın cın ötmezdi;
Şu kurbağalar seken vâdîde, ceylânlar koşup gezdi;
Şu coşmuş, ağlayan ırmak ne handan gölgeler sezdi;
Bütün mâzîyi bir tûfan, fakat, hep boğdu, hep ezdi!
Vefâsız yurd! Öz evlâdın için olsun, vefâ yok mu?
Neden kalbin kararmış? Bin ocaktan bir ziyâ yok mu?
İlâhî, kimsesizlikten bunaldım, âina yok mu?
Vatansız, hânümansız bir garîbim ... Mültecâ yok mu?
Bütün yokluk mu her yer? Bâri bir ‘Yok!’ der sâda yok mu?
Gitme ey yolcu, berâber oturup ağlaşalım:
Elemim bir yüreğin kârı değil, paylaşalım:
Ne yapıp ye’simi kahreyleyeyim, bilmem ki?
Öyle dehşetli muhîtimde dönen mâtem ki!...
Ah! Karşımda vatan nâmına bir kabristan
Yatıyor şimdi... Nasıl yerlere geçmez insan?
Geçenler varsa İslâm’ın şu çiğnenmiş diyârından;
Şu yüz binlerce yurdun kanlı, zâirsiz mezârından;

¹²⁷ en-Neml 27/52.

¹²⁸ Zülfikar Güngör, “Mehmed Âkif’in Safahat’ta Âyet ve Hadis Serlevhâlı Şiirlerle Verdiği Mesajlar”, s. 162.

Yürekler parçalar bir nevha dinler reh-güzârından.
Bu mâtem, kim bilir, kaç münkesir kalbin gubârından
Hurûş etmekte, son ümmîdinin son inkisârından?¹²⁹

Âkif, *Hakkın Sesleri* kitabında bir başka ayeti şiirine serlevha başlık yapmaktadır. Hafız olan şair, başlık olan ayete "... İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helak eder misin, Allah'ım..."¹³⁰ mealini vermektedir. Bu ayette kavminin yaptıklarına karşı Hz. Musa'nın serzenişini dile getirilmektedir. Merhum Âkif, 10 Nisan 1913 yılında yazdığı bu şiirde de benzer serzenişleri dile getirmektedir. Şiirinde ayette dile getirilen veya verilmek istenen mesajı, şiirleriyle aynen ya da ona yakın bir şekilde terennüm etmektedir.

Yâ Rab, bu uğursuz gecenin yok mu sabâhı?
Mahşer'de mi biçârelerin, yoksa felâhı!
Nûr istiyoruz... Sen bize yangın veriyorsun!
'Yandık!' diyoruz... Boğmaya kan gönderiyorsun!
Esmezse eğer bir ezeli nefhâ, yakında,
Yâ Rab, o cehennemle bu tûfân arasında,
Toprak kesilip, kum kesilip Âlem-i İslâm;
Hep fişkıracak yerlerin altındaki esnâm!
Bîzâr edecek, korkuyorum, Cedd-i Hüsey'n'i,
En sonra, salîb ormanı görmek Haremey'n'i!
Bin üç yüz otuz beş senedir, arz-ı Hicâz'ın,
Âteşli muhîtindeki sûzişli niyâzın,
Emvâcı hurûş-âver olurken melekûta;
Çan sesleri boğsun da, gömülsün mü sükûta?
Sönsün de, İlâhî, şu yanan meş'al-i vahdet,

¹²⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 178-179.

¹³⁰ el-A'râf 7/155.

Teslîs ile çöksün mü bütün âleme zulmet?
Üç yüz bu kadar milyonu canlandıran îman,
Olsun mu beş on sersemin ilhâdına kurban?
Enfâs-ı habîsiyle beş on rûh-i leîmin,
Solsun mu o parlak yüzü Kur'ân-ı Hakîm'in?
İslâm ayak altında sürünsün mü nihâyet?
Yâ Rab, bu ne hüsrandır, İlâhî, bu ne zillet?
Mazlûmu nedir ezmede, ezdirmede ma'nâ?
Zâlimleri adlin, hani, öldürmeli hâlâ!
Cânî geziyor dipdiri ... Can vermede ma'sûm!
Suç başkasınıdır da niçin başkası mahkûm?
La-yüsel'e binlerce suâl olsa da kurban;
İnsan bu muammâlara dehşetle nîgeh-ban!¹³¹

Merhum şairin "... İçimizdeki beyinsizlerin işledikleri yüzünden, bizi helak eder misin, Allah'ım..."¹³² ayetine, bir mevlid-i nebi sebebiyle bir başka şiirinde de temas ettiği bilinmektedir. Âkîf'in Ankara'da çıkan *Yeni Gün* gazetesinin 1922 tarihli nüshasında Balıkesir'in Yunanlılar tarafından işgal edilmesinin ikinci yılı münasebetiyle bu şiiri yazdığı rapor edilmektedir. Karesi'nin, Balıkesir'in o zamanki adı olduğu belirtilmektedir. Karesi ilinin şehit mezarlarıyla dolu olduğunu, er ya da geç Allah'ın orayı yeniden Türklere yurt kılacağına olan inancını dile getirmektedir.

O yeşil toprağın ey yüzler ağartan Karesi,
Şimdi binlerce şehîdin kanayan makberesi.
Sana hasret kalan evlâdın için dünyâda
Varsa kahrolmadan ârâm edecek yer neresi?
Hani gökkubbenin altında görülmüş mü eşin?

¹³¹ Mehmed Âkîf Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 187-188.

¹³² el-A'râf 7/155.

Dağların bağ, hele vâdîlerin altın deresi!
Ey benim her taşı bir ma'bed-i îman yurdum,
Seni er geç bana mutlak verecek Ma'b'ud'um!¹³³

Âkif, milletine ve yurduna ve orada halka ve insanlara dahası İslam'a yapılanlara serzenişte bulunmakta ve Allah'tan utanmanın ancak ilimle olacağına işaret etmektedir. O, bu ifadeyle *Kur'an*'da geçen "... Kulları arasından ancak alim olanları Allah'a haşyet besler..."¹³⁴ ayetine atıf yapmaktadır. M. Okuyan, bu ayete "... Kulları içinden sadece (gerçeği bilenler), Allah'a saygı duyarlar..." manasını vermektedir. Yine açıklama notunda gerçek alimlerin evren kitabının ayetlerini tanıyan, onlardaki sanatı fark eden, tevhid çizgisinde düzgün bir hayat süren insanlar olduğunun delilinin, bu ayet olduğunu söylemektedir.¹³⁵ 24 Nisan 1913 yılında yazdığı bu şiirinde Âkif, ilgi ve bilginin doğruluğunu ve cehaletin yanlışlığını şöyle dile getirmektedir.

Ey millet, uyan! Cehline kurban gidiyorsun!
İslâm'ı da "batsın!" diye tutmuş, yediyorsun!
Allah'tan utan! Bâri bırak dîni elinden...
Gir leş gibi topraklara kendin, gireceksen!
Lâkin, ne demek bizleri Allâh ile iskât?
Allah'tan utanmak da olur ilm ile... Heyhât!¹³⁶

Merhum Âkif'in Birinci Dünya Savaşı sırasında 14 Ocak 1915'te yazdığı bir şiirine başlık koymadığı görülmektedir. Bu şiirine, tıpkı *Hakkın Sesleri* kitabındaki gibi, bazı ayetleri serlevha yaptığı anlaşılmaktadır. Altına döşendiği şiirde bu ayetin tefsiri sadedinde bazı açıklamalar yaptığı da dile getirilmektedir. *Kur'an* şairi, ilgili ayeti "... Takat getiremeyeceğimiz yükü bize yükleme, Allah'ım..."¹³⁷ şeklinde tercüme etmektedir. Âkif, bu şiirinde rabbinden mil-

¹³³ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat Dışında Kalmış Şiirlerden Seçmeler*, s. 582.

¹³⁴ Fâtır 35/28.

¹³⁵ *Kur'an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, s. 436.

¹³⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 190.

¹³⁷ el-Bakara, 2/286.

letine ağır yükler yüklememesini, Balkan harpleriyle uzun zamandır didişen Osmanlı ordusu ve toplumunun üzerindeki ağır yükleri kaldırmasını istemektedir. Âkif, Balkan Harbi'nin sonunda devlet olarak yenilginin sebeplerini, halkın tembelliğini ve yanlış tevekkül anlayışını camilerde verdiği vaazlarda dile getirmektedir. O, aydınların halktan ve milletten kopmuş olduğunu ve hiçbir yeniliği onaylamayan halkın, milletin kaderine yaptığı olumsuz tesirleri, kürsülerde avazı çıktığı kadar seslendirmektedir.¹³⁸ Bu sebeple şiirinde de feryat etmektedir.

Tecellî etmedin bir kerre, Allâh'ım, cemâlinle!
Şu üç yüz elli milyon rûhu öldürdün celâlinle!
Oturmuş eğlenirlerken senin -hâşâ- zevâlinle,
Nedir ilhâdı imhâlin o sâmit infiâlinle?
Nedir İslâm'ı tenkîlin bu müstâcel nekâlinle?¹³⁹
Ey bunca zamandır bizi tedâib eden Allâh;
Ey Âlem-i İslâm'ı ezen, inleten Allâh!
Bizler ki senin va'd-i İlâhîne inandık;
Bizler ki bin üç yüz bu kadar yıl seni andık;
Bizler ki beşer bir sürü ma'bûda taparken,
Yıktık o yaman şirki, devirdik ebediyyen;
Bizler ki birer hamlede evhâmı bitirdik,
Ma'bedlere Ma'bûd-i Hakîkî'yi getirdik;
Bizler ki senin ismini dünyâya tanıttık...
Gördükse mükâfâtını, yâ Rab, yeter artık!
Çektirmedişin hangi elem, hangi Ezâdır?
Her ânı hayâtın bize bir Rûz-i Cezâdır!
Ecdâdımızın kanları seller gibi akmış...
Maksadları dîninle beraber yaşamakmış.

¹³⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Tefsir Yazıları*, s. 13-14.

¹³⁹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 177.

Evlâdı da kurbân olacakmış bu uğurda...
Olsun yine, lâkin bu ışık yoksulu yurda,
Bir nûr-i nazar yok mu ki baksın bacasından?
Bir yıldız, İlâhî? Bu ne zulmet! Bu ne zindan!
Hâlâ mı semâmızda gezen leyle-i memdûd?
Hâlâ mı görünmez o seher-pâre-i mev'ûd?
Ömrün daha en canlı, harâretli çağında,
Çalkanmadayız ye's ile hirmân batağında!
Kâm aldı cihan, biz yine ferdâlara kaldık...
Artık bize göster ki o ferdâyı: Bunaldık!
Bir emrine ecdâdı da, ahfâdı da kurban...
Olmaz mı bu millet daha te'yidine şâyan?
Hüsran yine bîçârenin âmâlini sardı;
Âtisi nigâhında karardıkça karardı.
Balkan'daki yangın daha kül bağlamamışken,
Bir başka cehennem çıkıversin... Bu ne erken!¹⁴⁰

Doğrul, basiret körlüğünün bu dünyada başladığını, ahirette devam ettiğini ve hatta şiddetli bir hâl aldığını dile getirmektedir. Doğrul, Âkif'in şiirini, İsrâ suresindeki "Kim bu dünyada kör ise ..."¹⁴¹ ayeti bağlamında ele almaktadır. Öyle ki Âkif, bu ayete "Kimin bu dünyada gözü kapalı ise ahirette de kapalı, hatta oradaki şaşkınlığı daha ziyade."¹⁴² mealini vermektedir. O, bu durumu Âkif'in şiirinde de dile getirdiğini beyan etmektedir.¹⁴³

Nihâyet neyse idrâk ettiğin şey ömr-i fânîden;
Onun bir aynıdır mutlak nasîbin ömr-i sânidin.

¹⁴⁰ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, s. 263-264.

¹⁴¹ el-İsrâ, 17/72.

¹⁴² Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Âsım*, 288.

¹⁴³ Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, C. 1, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kâğıtçılık, 3. bs, İstanbul 1955, s. CXXI.

Hatâdır âhiretten beklemek dünyâda her hayrî:
Öbür dünyâ bu dünyâdan değil, hem hiç değil, ayrı.
Sen ey sersem ki ‘üç günlük hayâtın hükmü yok’ der de,
Sanırsın umduğun âmâdedir ferdâ-yı mahşerde;
Ne ekmiştin ki mahsûl istiyorsun bir de ferdâdan?
Senin meşru’ olan hakkın: Bugün hüsrân, yarın hüsrân!¹⁴⁴

Âkif, şiirlerinde dünyanın yaratılmasındaki hikmete işaret etmektedir. Bu evrenin ve ahiretin yaratılmasındaki ezeli karara vurgu yapmaktadır. Âkif gibi bir *Kur’an* şairinden *Kur’an*’ın telmihlerini veya anlamlarını şiirlerine konu yapması beklenmektedir. O, bunları başarıyla gerçekleştirmektedir. Mesela aşağıdaki dizelerinde Mülk suresinin¹⁴⁵ ilk ayetlerine vurgu yapmaktadır. Yine şiirde geçen “elest” ifadesiyle Âkif, Â’raf suresinde¹⁴⁶ bahsedilen Âdem’in sırtından zürriyetlerin alınmasına ve onların kendilerine şahit tutulmasına temas etmektedir. İnsanın bu dünyada imtihan olmak ve Allah’a ibadet etmek¹⁴⁷ için yaratıldığı, *Kur’an*’ın temas ettiği olaylardan sayılmaktadır. Onun, *Kur’an*’da bu dünyanın en başta imtihan vesilesiyle yaratıldığı düşüncesini şiirlerinde lime lime işlediği görülmektedir.

Eğer maksûdu ancak âhîret olsaydı Yezdân’ın;
Ne hikmet vardı ibdânda hiç yoktan bu dünyânın?
‘Ezel’den ayrılan rûhun nişîmen-gâh-ı bâkisi
‘Ebed’ken, yolda eşbâhın niçin olsun mülâkisi?
‘Elest’in arkasından gelmesin Cennet, Cehennem de,
Neden ervâha tekrar imtihân olsun bu âlemde?
Demek: Dünyâ değil pek öyle istihfâfa şâyeste:
Demek: Bir feyz-i bâkî var, bu fânî ömre vâbeste!¹⁴⁸

¹⁴⁴ Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, C. 1, s. CXXI; Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, s. 271.

¹⁴⁵ Ayetler için bk. Mülk 67/2-4.

¹⁴⁶ Ayet için bk. A’raf 7/171-173.

¹⁴⁷ Ayet için bk. ez-Zâriyât 51/56.

¹⁴⁸ Ö. Rıza Doğrul, *Tanrı Buyruğu*, C. 1, s. CXXI; Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, 271.

Âkif, 17 Eylül 1914 tarihinde Birinci Dünya Savaşı sırasında yazdığı şiirine, *Kur'an*'ın bir ayetini başlık olarak seçmektedir. Bu ayetin medeni olduğu ve Müslümanları zayıf bırakacak davranışlar sergileyen münafıkları tavsif ettiği bilinmektedir. Bu ayeti şiirine başlık olarak koyması, bir hayli manidar olmaktadır. Bu bağlamda Âkif, ilgili ayete "O mü'minlere ind'allah ecr-i azim vardır ki: Birtakım kimseler kendilerine 'Düşmanlarınız sizin için kuvvetlerini topladılar; onlardan korkmalısınız.' dedikleri zaman bu haber imanlarını artırır da: 'Allah'ın nusreti bize kâfidir, o ne güzel muhafızdır!' derler."¹⁴⁹ mealini uygun görmektedir. Müslümanlarla bir arada yaşayan bu münafıklar, müminlerin düşmana karşı olan dik durma ve karşı koyma anlayışını, bazı algularla zayıflatmaya çalışmaktadır. Âkif de bu şiirinde benzer bir duruma dikkat çekmekte ve ayeti şiir diliyle âdeta anlamlandırmaktadır. Ayrıca *Kur'an* şairi, Saff suresinin bir ayetinde geçen bünyan-ı mersûs¹⁵⁰ terkibine bu şiirinde işaret etmektedir.

Şehâmet dîni, gayret dîni ancak Müslümanlık'tır;
Hakîkî Müslümanlık en büyük bir kahramanlıktır.
Cebânet, meskenet, dünyâda, sığmaz rûh-i İslâm'a...
Kitâbullâh'ı işhâd eyledim -gördün ya- da'vâma.
Görürsün, hissedersin varsa vicdânınla îmânın:
Ne müdhiş bir hamâset çarpıyor göğsünde Kur'an'ın!
O vicdan nerededir, lâkin? O îman kimde var? Heyhât!
Ne olmuş, ben de bilmem, pek karanlık şimdi hissiyyât!
O îmandan velev pek az nasîb olsaydı millette,
Şu üç yüz elli milyon halkı görmezdin bu zillette!
O îman ittihâd isterdi bizden, vahdet isterdi...
Nasıl 'bünyân-ı mersûs' olmamız lâzımsa gösterdi.
Peki! Bizler ne yaptık? Kol kol olduk, târumâr olduk...
Nihâyet bir denî sadmeyle düştük, hâk-sâr olduk!
O îman kuvvet ihzârıyla emretmişti... Lâkin, biz

¹⁴⁹ Âl-i İmrân 3/173.

¹⁵⁰ Ayet için bk. Saff 61/4.

‘Tevekkelnâ’ deyip yattık da kaldık böyle en âciz!
O îman, farz-ı kat’idir diyor tahsili irfânın...
Ne câhil kavmiyiz biz Müslümanlar, şimdi, dünyânın!
O îman hüsn-i hulkun en büyük hâmîsi olmuşken...
Nemiz vardır fezâilden, nemiz eksik rezâilden?¹⁵¹

Âkif, hiç usanmadan şiirlerinde vahdet ve tevhitte mütemadiyen söz etmektedir. Bu durum, *Kur’an* şairini ilgili ayetlere atıflarda veya telmihlerde bulunmaya sevk etmektedir. Âkif, Aralık 1918’de yazdığı aşağıya alınan mısralarda milletin ve fertlerinin çekişmelerini hatalı görmektedir. Zira o, bunların sonunda fertlerin ve milletlerin manevi birliğinin bozulacağına, en nihayet bunun da onları yıkıma götüreceğine dikkat çekmektedir. Neticede milletin sahip olduğu kuvvetin heba olup yok olacağını dile getirmektedir *Kur’an* şairi, bu mısralarında helak olan kavimlerin helak nedenleri üzerinde de durmaktadır. *Kur’an*’da Yüce Rabbimiz Müslümanları nasıl uyarılmışsa, aynı şekilde merhum şairimiz de milleti öylece kötü akıbetlere karşı uyarmaktadır. Şiirine “Hâlâ mı Boğuşmak?” başlığını vermekte ve ardından tartışmakla ilgili ilahi tavsiyeye dikkatleri çekmektedir. Âkif, bu ayete “... Birbirinize de girmeyin ki, ma’neviyatınız sarsılmasın, devletiniz gitmesin...”¹⁵² manasını vermektedir. M. Okuyan, bu ayette verilen mesajla benzer ileti içeren bazı ayetler olduğunu dile getirmektedir.¹⁵³

Sen! Ben! desin efrâd, aradan vahdeti kaldırı;
Milletler için işte kıyâmet o zamandır.
Mâzilere in, mahşer-i edvârı bütün gez:
Kânûn-i İlâhî, göreceksin ki, değişmez.
Târîh, o bizim eştığımız kanlı harâbe,
Saklar sayısız lâhd ile milyonla kitâbe.

¹⁵¹ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hâtıralar*, s. 275-276.

¹⁵² el-Enfâl 8/46.

¹⁵³ Bilgi için bk. *Kur’an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, s. 182.

Taşlar ki biner parçadır üstünde zemînin,
Ma'nâ-yı perişânı birer nakş-ı cebînin!
Eczâsını birleştirebildinse elinle,
Gel, şimdi o elfâz-ı perâkendeyi dinle:
'Her hufre bir ümmet, şu yatanlar bütün akvâm;
Encâma bu âhengi veren aynı serencâm!'
Ey zâir-i âvâre, işittin ya! Demek ki:
Birmiş bütün ümmetlerin esbâb-ı helâki.
Lâkin, bilemem, doğru mudur eylemek işhâd,
Mâzileri, mâzideki milletleri? Heyhât!¹⁵⁴

Âkif'in ya işareten veya sarahaten şiirlerinde *Kur'an'a*, kavramlarına, ayetlerin lafızlarına veya manalarına telmihlerde bulunması oldukça anlamlı görülmektedir. Mesela *Kur'an'da* önemli bir yer tutan sura üflemek, bunlar arasında yer almaktadır. Nefhâ-i sâika, nefhâ-i kıyâme ve nefhâ-i ba's gibi üç çeşidi bulunan surlardan, Âkif'in şiirlerinde sadece "Sur-i İsrâfil" terkibine yer verilmektedir. Doğal olarak burada hem surdan hem de İsrâfil'den hem de onun sura üflemesinden söz etmekte olduğu anlaşılmaktadır. Mesela "Sur'a üflendiğinde insanlar, mezarlarından kalkacak ve hemen rablerine koşacaklar."¹⁵⁵ ayetinde ahiret inancında önemli bir yer tutan ba's olayının gerçekleşeceği, insanların da mahşerde toplanacağı haber verilmektedir. Âkif, milletin uyanmasının ve yeniden ayağa kalkmasının bugüne kalmasından endişe duymaktadır.

Coşunca âlem-i câmidde sayha-i tehlîl,
Minâreler bana gelmişti sûr-i İsrâfil:
Muhîte çekmiş iken dest-i şeb, ridâ-yı memât;
Uyandı karşiki evlerde lem'a lem'a hayât.¹⁵⁶

¹⁵⁴ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Gölgeler*, s. 418-419.

¹⁵⁵ Yasîn 36/51. Benzer ayetler için bk. el-En'âm 6/73; el-Kehf 18/99; Tâhâ 20/102; el-Mü'minûn 23/101; en-Neml 27/101; ez-Zümer 39/68; Kaf 50/20; Hâkka 69/13; en-Nebe' 78/18.

¹⁵⁶ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Birinci Kitab*, s. 91.

Ne vapurlarla trenler sizi bîdâr etti!
Ne de toplar bu derin uykuya bir kâr etti!
Sizi kim kaldıracak, Sûr'u mu İsrâfil'in?
Etmeyin ... Memleketin hâli fenalaştı... Gelin!¹⁵⁷

Ey, ölüm renginde topraktan hayat i'lâ eden,
Bir yığın toprak da olsak, sâde çiğnenmek neden?
Başka tıynetler mi hep şâyân olan ihsânına?
Ah, yükselsem de, bir düşsem senin dâmânına
Bir nesîm ister kımıldanmak için canlar bugün;
Bir nesîm olsun, İlâhî... Canlanır kanlar bütün.
Nev-bahârın rûhu etsin bir de bizlerden zuhur...
Yoksa, artık Sûr-i İsrâfil'e kalmıştır nüşür!¹⁵⁸

¹⁵⁷ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Süleymâniye Kürsüsünde*, s. 163.

¹⁵⁸ Mehmed Âkif Ersoy, *Safahat / Hakkın Sesleri*, s. 197.

Sonuç

Âkif'in toplumumuzun bir dönemine şiirleriyle damga vuran ve topluma şiirleriyle yön veren bir şahsiyet olduğu herkesçe kabul edilmektedir. Onun Kurtuluş Savaşı yıllarında verdiği vaazlarla ve yazdığı şiirlerle âdeta topluma can ve kan verdiği görülmektedir. Bu Milli Mücadele savaşıımızın manevi lideri ve komutanı olarak da görülmektedir. Merhum şair hemen bütün şiirlerinde *Kur'an*'ı öne almakta, toplumlar ve insanlarla ilgili ayetlerdeki vurguları yeni bir vurguyla gözler önüne sermektedir. O, bu şiirlerinde *Kur'an*'ın bu topluma sanki yeniden inmesini sağlayan bir şair olarak değerlendirilmektedir. Bu bağlamda şiirlerinde tefsir yazılarında ve manzum şiirlerinde yeri ve göğü inletmekte ve avazı çıktığı kadar insanları tembelliğe, atalete ve miskinliğe karşı uyarmak için gayret göstermektedir.

Kur'an şairinin karakterinin birçok şahıs tarafından oluşturulduğu görülmektedir. Bunların en başında hocası Kadri Efendi, Afgani ve Abduh gelmektedir. Çelik gibi olan iradesini ve dil anlamındaki üstün kullanımını yetiştirdiği çevreden almaktadır. *Kur'an*'ın mesajlarını hiç eğmeden veya tevil etmeden ve olduğu gibi hayatına yerleştirmesi, Âkif'in karakterini oluşturan en önemli parametre sayılmaktadır. Bu manada Âkif, sanki 20'nci yüzyılda dirilmiş bir Hz. Ömer olarak bilinmektedir. *Kur'an* ve İslam ile ilgili görüşlerini ise daha ziyade Mısır'dan almaktadır. Gerek mealde ve tefsirlerde ve gerekse şiirlerindeki vurgularda Mısır ekolünden etkilendiği görülmektedir. Aslında Âkif'in erken bir Kutub olduğu düşünülmektedir. Ülkemizde *Kur'an*'ı öne alan çeşitli tondaki anlayışların en erken temsilcisi olduğu değerlendirilmektedir. Zira bu anlayışların bugün öne çıkardığı birçok hususun, Âkif tarafından yüz yıl önce dillendirildiğine şahit olunmaktadır.

Kaynakça

- “İstiklâl’deki Âsım”, *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 1-3.
- Akay, Hasan, *Mehmed Âkif Ersoy’un Hayatı, Sanatı ve Eserleri, İstiklal Marşı (41 Dize 41 Yorum)*, Hat Yayınevi, İstanbul 2010.
- Akpınar, Ali, “Tefsirü’l-Celaleyn”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 40, TDV Yayınları, İstanbul 2011, s. 294-295.
- Alev, Kadriye, “İstiklâl Marşı’nın Kültürel Kodları ve Metinlerarası İlişkiler”, *FSM İlmî Araştırmalar İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, S. 3, Bahar 2014, s. 11-25.
- Aydın, Muhammed, “Mehmed Âkif’in Düşüncesinde Bazı Teolojik Konular”, *7. Uluslararası GAP Sosyal Bilimler Kongresi Kongresi Tam Metin Kitabı*, 26-27 Haziran 2021, Editör: Hasan Çiftçi, İksad Yayınları, Şanlıurfa 2021, s. 275-284.
- Ayvazoğlu, Beşir, “Nerde Yârânım? Mehmed Âkif’in Dostları ve Dostluk Anlayışı”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2021, s. 73-81.
- Çakan, İsmail, *Akifçe Tespitler / Değerlendirmeler*, İFAV Yayınları, 5. bs., İstanbul 2021.
- Çolak, İhsan, “Safahat’taki Ayetler Üzerinden Mehmed Âkif’in Zihin Haritasını Okumak”, *Direnen Meal Mehmed Âkif Meali Uluslararası Sempozyumu*, Editör: Recep Şentürk, Mahya Yayınları, İstanbul 2016, s. 123-134.
- Doğan, D. Mehmet, “Şiirle Düşünmenin Zirvesi: Mehmed Âkif”, *Hece*, Yıl: 25, S. 293, Mayıs 2021, s. 38-44.
- Doğrul, Ö. Rıza, *Tanrı Buyruğu*, Ahmet Halit Yaşaroğlu Kitapçılık ve Kağıtçılık, 3. bs., İstanbul 1955.
- Ersay, Mehmed Âkif, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 3. bs., Ankara 2007.
- Ersay, Mehmed Âkif, *Safahat*, Naşir: M. Ertuğrul Düzdağ, TDV Yayınları, 5. bs., Ankara 2015.
- Ersay, Mehmed Âkif, *Tefsir Yazıları ve Vaazlar*, haz. M. Ertuğrul Düzdağ, DİB Yayınları, 3. bs., Ankara 2016.
- Fergan, Eşref Edip, *Mehmed Âkif: Hayatı, Eserleri ve Yetmiş Muharririn Yazıları*, haz. Fahrettin Gün, Beyan Yayınları, İstanbul 2011.
- Güngör, Zülfikar, “Mehmed Âkif’in Safahat’ta Âyet ve Hadis Serlevhâli Şiirlerle Verdiği Mesajlar”, *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı’mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 155-177.
- Kabaklı, Ahmet, *Mehmed Âkif*, Türk Edebiyatı Vakfı Yayınları, 13. bs., İstanbul 2012.
- Kahraman, Âlim, “Akif Bir İstanbul Beyefendisidir, Bir Medeniyet Adamıdır”, *Türk Edebiyatı*, S. 569, Mart 2021, s. 22-28.
- Karabulut, Mustafa, “İstiklal Marşı’na Kur’an-ı Kerim Bağlamında Bir Bakış”, *Sebilürreşad*, S. 1026, Mart 2018, s. 9-10.
- Karakoç, Sezai, *Mehmed Âkif*, Diriliş Yayınları, 24. bs., İstanbul 2020.
- Kuntay, Mithat Cemal, *Mehmed Âkif Ersoy*, Alfa Basım Yayım, İstanbul 2018.
- Kur’an Meal-Tefsir*, çev. Mehmet Okuyan, Haliç Üniversitesi Yayınları, İstanbul 2021.
- Okay, M. Orhan-Düzdağ, M. Ertuğrul, “Mehmed Âkif Ersoy”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. 28, TDV Yayınları, Ankara 2003, s. 432-439.
- Öztürk, Mustafa, “Meal”, *İslâm Ansiklopedisi*, C. EK-2, TDV Yayınları, Ankara 2019, s. 205-207.

- Şimşek, Selami, "İstiklal Marşı'na Din ve Tasavvuf Penceresinden Bakış", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 18-22.
- Şimşek, Selami, *Mehmed Âkif ve Tasavvuf*, Buhara Yayınları, İstanbul 2019.
- Şen, Ercan, "Kur'ân'la Hayatı Buluşturma Yolunda Bir Şair ve Mütefekkir: Mehmed Âkif Ersoy", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 133-152.
- Tarlan, Ali Nihad, *Mehmed Âkif ve Safahat*, Ketebe Yayınları, İstanbul 2020.
- Tiken, Servet, "Safahat'ın İzinde Âkif'in Edebî Şahsiyeti", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 31-42.
- Topçu, Nurettin, *Mehmed Âkif*, Dergâh Yayınları, İstanbul 2007.
- Tüzer, İbrahim, "Buhran Çağının 'Büyük Adam'ı Mehmed Âkif Ersoy: Dönem-Hayat-Şahsiyet", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 11-28.
- Uslucan, Fikret, "Gözyaşı, Alın Teri, Kan ve Mürekkep", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. bs., İstanbul 2021, s. 227-240.
- Uçak, Salih, "İstiklal Marşı Üzerine Eşsüremlî bir Okuma Denemesi", *Ay Vakti*, Yıl: 21, S. 191, Mart-Nisan 2021, s. 14-17.
- Yapıcı, Ahmet, *İnanmış Bir Adam Kırk Derste Mehmed Âkif*, Ensar Yayınları, 2. bs., İstanbul 2019.
- Yılmaz, Ebru Burcu, "'Berlin Hatıraları' Bağlamında Batı Medeniyeti Karşısında Mehmed Âkif Ersoy", *Mehmed Âkif Ersoy ve İstiklal Marşı'mız*, Editör: Fatih Kurt, DİB Yayınları, 2. baskı, İstanbul 2021, s. 179-197.